

Székely Múzeumi Műterem
LA-1868/86
Képrajzi adattár

Székely Múzeumi Műterem
LA-1868/86
Képrajzi adattár

BÚSTÓ:	STADU MAGDA
BÚST. IDEJE:	1983.
FÖLÖRASH. M.:	KAPOSHÉNTŐAKARÉ
STAKMUTATÓ:	XIX, A
	XXXII
	LELTÁRKÖZS:

--	--	--	--

TART.:
HALOTTI BUKÁSOK ÉS HIEDEL-
MEK KAPOSHÉNTŐAKARÉON AZ
OLAH RIGÁNDOKNÁL

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

101 lap

ÁTVEZETVE A NA-310/86-OS
TÉTELE ALÓL.

PAPÍRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

ÖSSZEFOGLALÁS

A hazai folklorisztikai kutatás középponti problémája a hagyományozódás folyamatainak, egyelőre, elsősorban alkalomszerű regisztrálása. Jelen tanulmány egyrészt szokásleíró, másrészt megpróbálja felhívni a figyelmet a szokás "belső" környezetére, összefüggéseire. Vagyis a szokást alkotó közvetlen és közvetett elemek, azok egymással való kapcsolódási lehetőségeinek sajátos rendjét és tudati tartalmát kívánja feleleveníteni.

A somogyi megyeszékhely tözsomzsédságában lakó kaposszentjakabi oláh cigány telep a vizsgálat alapja. E csoport viszonylag későn, az 1910-es években költözött Erdélyből Kaposszentjakabra, karavánszerű, félévészázados vándorlás végén. 1983. őszén váratlanul meghalt a telepí vajda. Az addig gyűjtött folklorisztikai anyag jelentős részét aktualizálta ez a haláleset. A halott virrasztását és temetését a szerző elejétől a végéig a helyszínen rögzítette. Mődja nyílt a ténylegesen véghezvitt cselekmények megfigyelését és szerepét összevetni a szájhagyomány útján nyert adatokkal.

A tanulmány középpontjában a vajda halálának alkalmából véghezvitt külféle cselekmények bemutatása áll. Olyan eseményről van szó, amely a-Kaposszentjakab teljes oláh cigány lakosságát közvetlenül érintette, hiszen az itt alkók szinte kivétel nélkül vérszerinti rokonai egymásnak.

A tanulmány bevezető részét az említett közösség leírása követi. A csoportmegjelölések a magyar ill. a környező beás cigány lakosság terminusai. A Rostások és Kovácsok né címző alatt a ~~szakosságk~~ ~~szak~~ tanulmány a kaposszentjakabi cigány közösség rokonsági kapcsolatait, erkölcsi és viselkedési normáit, megváltozott életkörülményeit tárgyalja. A vajda szerepe a csoport belső igazgatására, igazságszolgáltatására koncentrál. A következő fejezet - Halotti szokások -alfejezetekre bontva a szokáskör leírását adja a halál beálltától a gyászidő leteltéig. A haldokló előtt megjelenő halál vagy örök figyelmeztetése, a többlelekhít megléte, a halottak országával kapcsolatos hiedelmek, tulvilági képzetek után a tanulmány e része a virrasztás pontosmenetét, a szerepkörök megoszlását, a virrasztók és családtagok kötelező viselkedési

normáit, az előírások és tilalmak sorát dokumentálja, hasonlóan a következő Temetés c. fejezethez. A halott tiszteltetére tartott három emléktor /a temetés napja, a hethetes szigorú gyász letelte, az esztendősz gyász felszabadulása/ bemutatása következik, valamint a gyász korábbi és mai rétegei. E fő fejezet érinti még a halotti mellékletet, ill. a sirra vitt ételek és a halott etetésének emlékét.

A dolgozat leíró munka, az élő hagyomány rögzítése; történeti rétegek kimutatására nem vállalkozik. A témával kapcsolatos elemek módosulására is jobbra csak utal. Vállalja viszont a feleti jelenségekhez kötődő események, cselekmények, azok konkrét és elvont tudattartamának bemutatását.

A tanulmányhoz összehasonlító anyagként - idevágó magyar szakirodalom híján - a szimóli /Csehország/ vajda halála szolgált. E szintén oláh cigány közösség csaknem ugyanakkor vesztette el vajdáját, mint a kaposszentjakabi.

A tanulmányt a kaposszentjakabi Rostás és Kovács család genetikai táblázata és 35 fekete-fehér fotó egészíti ki, amelyek a vajda virrasztásán és temetésén készültek. Kovácsik Katalin ide kapcsolódó szöveg- és kottasanyaga zárja a munkát.

Szapu Magda

Szapu Magda

Halotti szokások és kapcsolatos hiedelmek
a kaposszentjakabi oláh cigányok körében

/Kísérlet egy szokáskör többoldalu megközelítéséhez/

1. BEVEZETŐ

A somogyi magyar folklór helyszini kutatása közben buk-
kantam arra a részben ma is élő hagyomány anyagra, amelyet a
lelkiismeretes gyűjtő nem kerülhet el. A ma Kaposvár előváro-
sá-[†]és alkotó Kaposszentjakabon, egymástól és a helyi magyar
ajku lakosságtól teljesen elkülönülve, kétféle cigány közösség
él. Az oláh cigány csoporttal kapcsolatban figyelmemet az a
tény keltette fel legelőbb, hogy viszonylag későn, csak szá-
zadunk második évtizedében kerültek Erdélyből Magyarországra.
Ellentétben a nagylétszámú, "fegyveres férfiak" kíséerte koráb-
bi, keravánszerű vándorlással, a kaposszentjakabi oláh cigányok
magja - mindössze néhány család - közel fél évszázadig vándo-
rolt lakott települések perifériáira szorult sátraival hazánk-
ban, amíg mai lakóhelyére érkezett. Szülőhelyemen, a csallókö-
zi Szimón nap mint nap találkoztam a Péróban lakó, mint utóbb
kiderült, ugyancsak oláh vajdával és közösségével. Nekünk, ott-
lakóknak egészen nyilvánvaló volt az elkülönülés a pérói vala-
mint a falu másik végén csoportosult csúcskei muzsikus cigányok
között. A két csoport közötti eltérés problémája akkor nem fog-
lalkoztatott.

Szimón is, Kaposszentjakabon is megismerkedtem a vajdával.
Alig néhány hét különbséggel haltak meg mindketten. A két kö-
zösség kialakult belső rendje látványosan és szemre
hasonló

módon bomlott fel. Olyan helyzet alakult ki, amelyben a hit és a szituáció követelte cselekedetek - az közösségek ~~kisz~~ egészségét tekintve - a hagyományosságon keresztül aktualizálódtak. Az addig lényegében "kivülálló" gyűjtő számára ugyanebben a szituációban lehetővé vált a megelőzően többnyire esetlegesen birtokába jutott adatok tematikus kiegészítése. Együttal módja nyílt rögzíteni, ellenőrizni a vajda virrasztásával és temetésével kapcsolatos cselekményeket, a ténylegesen véghezvitt cselekmények megfigyelését és funkcionális vizsgálatát, valamint a szájhagyomány útján nyert adatokkal történő összevetését, Kaposszentjakabon.

Miután az így nyert anyagból levonható összefüggések és következtetések egyszerűek, esetlegesek, a hazai szakirodalom pedig - ismereteim szerint¹ - semmiféle konkrét fogódzót ide vonatkozólag nem nyújt, érdeklődéseim, a szentjakabi vajda temetésével párhuzamosan ismét a szimói cigányok felé fordult. Ez a "pótgűjtés" további szempontokat adott az időközben adatahalmazból közvetlen megfigyelés tárgyává lett szokáscselekmények értelmezéséhez. Ugyanakkor az általam itt közölt anyag összefüggéseinek, sajátos belső rendjének, elsősorban a hit cselekményeket igazgató és azokat minduntalan átható szerepének jelentőségére hívta fel a figyelmet. Kitérő példája ennek jelen anyagban a tételes vallás szempontjából értelmetlen "angyalok döntőbirósága", amely azonban mindjárt egészen más megvilágításba kerül, ha - az itt is közölt - cigánybirósággal vetjük össze. A halotti szokások és hiedelemei a viszonylag

zárt közösségekben belül különleges rendszert alkotnak. A cigány lakosság körében a né hitvilág elemei általában nem fonódnak össze a keresztény vallásos képzetekkel, s ha igen, akkor is egyedi színezetet kapnak. A vallás azon elemeiig veszik át, melyek jól beilleszkednek gondolkodásmódjuk "logikus" rendszerébe, vagy a hagyományokban keletkezett űrt töltik ki, másodlagos réteggé. A tételes vallás történeteinek szereplői, illetve azok funkciói halványulnak, összekeverednek, majd - következtelenül - felcserélődnek. Amikor szerepüket veszítik, olyan oda nem illő elemekkel helyettesítődnek, amelyek hitvilágukban, összetartozás tudatukban, vagy máshol gyökereznek.²

Minden jel arra mutat, hogy a vizsgált cigány közösségek vallásossága külsőség.³

Mindkét vajdát a római katolikus vallás szertartási rendeje szerint temették el ...

A fentiek alapján dolgozatomban leírom munkát. Az élő hagyomány rögzítése. Történelmi rétegek kimutatására itt nem vállalkozom. A témával kapcsolatos elemek változására, módosulására is inkább csak utalok. Amit felvállalok ez a dolgozat nem több, mint a jelenségek és azok tudattartalmának bemutatása Kaposzentjakabon, 1983-ban, az anyag sajátos, belső összefüggésrendszerében.⁴

2. DILEŠTI - MOKÉŠTI, ÉS MÁSONK

Kaposszentjakab / a hajdani község, ma Kaposvár elővárosa/ 1950-től tartozik Kaposvár lakott belterületéhez. Lakossága kb. 3 000 fő, ebből összesen 1000-1300 a cigány népesség, közülük oláh cigány kb. 300 fő. Kaposszentjakabon két cigány csoportot különböztethetünk meg: a románul beszélő teknővájó beás és a colari cigány dialektust beszélő oláh cigányokat.

A beás cigányok teljesen elkülönülve élnek a falutól és az oláhoktól. Az első család 1927-ben költözött a falu szélére a Nádasdi erdőből, ahol putrikban laktak és teknőket, fakanalakat, seprőt, kosarat készítettek.

Az oláh cigányok önmagukat *r o m / ember /* néven, vagy *e r d é l i c i g á n y o k n a k*, *i g a z i e r d é l i e k n e k*, *s z é k e l y e k n e k*, *s z i t t y a i a k n a k* nevezik, Örményországból származtatják magukat. Balkánon keresztül érkeztek Erdélybe - a helyi hagyomány szerint kb. az 1800-as években -, ahol Székelyudvarhely és Csíkszereda környékén telepedtek le. Erdélyből 1914-ben indultak el Magyarországra, s érkeztek Budapesten át Kaposvárra. A beások *l e k e t á r o k* vagy lakatosok néven hívják őket, a környező lakosság *k o l o m - p á r o k* ~~székelyeknek~~

Egy-egy család ismert a korábban rövidebb-hosszab ideig megtelepült községek neve után is, pl. *Z e t e l a k a* - *F r i g u r é k*, *M á r é f a l v a - R o s t á s é k*, *C s i k - v á r d o t f a l v a - K o v á c s é k*, *M á t é s z a l k a -*

M á t é é k , stb. Volt egy harmadik megkülönböztető név:
a Frigurék Székelyudvarhely környékéről származtak, ők vol-
tak a d i l e ű t i k, x p u l i s z k á s o k, Kovácsék
Csik megyéből, ők a m o k e ű t i k, p o g á c s á s o k
és Titiék Zetelakáról a k^h u l e ű t i k voltak.

Szimő község, ma Zemnő, Érsekújvári járás, Csehszlo-
vákiában. A Vág folyó bal partján fekszik Komáromtól északra.
Lakossága kb. 2800 fő, ebből mintegy 150-200 fő az oláh és
néhány magyar cigány család.

A magyar cigányokat a helyi lakosság m u z s i k u s o k -
nak hív, az oláh cigányság pedig c s ű c s k e /faluvégi/ ci-
gányoknak csufol.

A szimői oláh cigányok önmagukat č o k e ű t i nek, csó-
káknek nevezik. E csoportba tartozók vannak még Pozsonyban
/Bratislava/, Gútán /Kolárovo/, Komáromban /Komárno/, Gyallán
/Hurbanovo/, Madaron /Köbölkut, Gbelce mellett/. Tudnak még a
ň i v e ű t i kről, havasokról Lót /Besenyő, Bešenov mellett/
környékén és Udvardon /Dvory nad Žitavou/. Udvardon vannak még
j e h o v i ű t i k, kik az adatok szerint a legelmaradottabb
csoport. Neszvedon /Nesvady/ található a b r i e ű t i k.
Bfeásokról csak Pozsony környékén tudnak a szimői oláh cigányok,
~~akik~~ akik 1965-ig a község szélén, a Béróban éltek, majd szét-
szóródtak a faluban.

Rostás Máté⁵ Magyarországon a következő cigány csoportok-
ról tud:

"Orosz, szerb, horvát, cseh, francia, de több NSZK-ból -
~~istóriások, feltozók, ringlisek, cukár~~

- istóriások, foltozók, ringlisek, cukorkások. Ezek is kereskedők voltak. Kupecek - mind horvát, jugoszláv, román cigány, ezek közül kerültek ki. A lovárook, ezek szerbek. A drézáré - ezek mind orosz cigányok, ezek is kupecek, arannyal, ilyesfélével kereskednek. Csángók - ezek Romániából jöttek, abból nincs sok, földmunkával foglalkoznak. Szegkovácsok - orosz cigányok, mesteremberek. /Ők/ fűrőkat, ekéket, kocsikereket, ilyesfélét készítenek. Baranyában tollás cigányok /vannak/, azok is lovárook, de inkább Jugoszláviából jöttek, tanultak az orosz cigányoktól."

A kaposzentjakabi cigánytelepen élő oláh cigányok két alapcsaládra vezetik vissza a telepen élőket: a Kovács és a Rostás "familia". Kaposvárra Budapest érintésével érkeztek, az elvándorolt családok egy része ott is maradt. A telepen élők választása azért esett rá épp Kaposvárra, mert a szülők 1916-ban csempészáruval kereskedve Olaszországba jártak Gyékényesen át, így közelebb kerültek a határhoz.⁶ Rokonaik élnek még Keszthelyen, Zalaegerszegen; ők részben a közösség által kiközösített, ill. házasság révén elkerült személyek.

Kovács Éva két gyermekével - Lajos és Zsófia - Csik megyében hagyva élettársát /férjét/ Gránca Rupit Lajost,

- 7 -

kinek családja jómódú, foglalkozása kovács volt, bátyjával Kovács Mátéval /ki a két gyermek nevelőapja lett/ jött Kaposvárra. A másik fiútestvér - Kovács Lajos - Frigur Katalinnal és hét gyermekükkel, ill. bátyjával Frigur Gáborral és annak családjával indult el Székelyudvarhelyről ill. Zetelakásról /Zetea/, Márénfelvevő /Satul Mare/. A két Kovács testvér - Lajos és Zsófia - már a mai Magyarország területén házasodott össze a Frigur testvérek közül Katalinnal és Lajossal. Frigur Lajos később felvette a Rostás nevet.

Az itt vizsgált két család: Kovács Rupi Lajos és Frigur Katalin házasságából született gyerekek, ill. azok leszármazottai és Frigur, később Rostás Lajos valamint Kovács Zsófia gyermekei. E két alapszaládon kívül a letelepedettek közt találjuk még Barcsa Lajost, Kovács Domokost, Máté Domokost, Záki Sámuelét és a Titi-famikiát.

A letelepült családok rokonságban állnak egymással /vérrokonok, ill. házassági kapcsolatok révén rokonok/. "Egy fajról fajoztunk le", mondják a telepiek és az összetartozás tudatuk igen erős. Épp ezek az érzelmiileg erős összekötő szálak magyarázzák az ellenpólust, szembenük elkülönböznének a "nem fajtabelitől" és a környező lakosságtól, ami nyelvüket, öltözködés- és lakáskultúrájukat, erkölcsüket, viselkedési normáikat, életmódjukat illeti.

A telepiek fő foglalkozása a kereskedelem, házaló kis-kereskedők hatósági engedéllyel.

3. ROSTÁSOK ÉS KOVÁCSOK

A családot Kaposzentjakabon az oláh cigányoknál a nagyszülők, szülők, gyerekek, a szülők férfitestvérei és feleségeik, a férjezetlen vagy elvált nők alkotják. A tekintély hordozója a rangidős férfi, a családfő, ill. a legidősebb fiutestvér. Majd a fiatalabb fiúk és végül a nők következnek. Az idősebb asszonyok is örvendeznek bizonyos tekintélynek, ám a fiatalok és a nők az öregek és iránt mindegy a legnagyobb tiszteletet kell, hogy tanúsítsák.

A gyerekek egymásközti viszonyát a születési sorrend határozza meg, ill. a fiúgyermek élvez elsőbbséget.

A családfő jogállása a közösségen belül is megszabja a család ill. a feleség helyzetét. A huszadik században már a feleség a férj nevét viseli, a gyermekek apjuk vezetéknévét kapják. Korábban / kb. a századfordulóig/, mikor a házasságkötések^{e†} hivatalosan, anyakönyvezető által nem törvényesítették, az anya nevében szerepelnek, s ekkor még az anyai nagybácsi és az anya családja a legfontosabb vérségi kötelék a gyermekek szempontjából.

A családfő tekintélye kifelé szent és sérthetetlen. A férj a gyerekekre, de a feleségre is fenytési jogkört gyakorol.

A nemiségből származó különbségek az oláh cigányoknál mindenképp a nők hátrányát jelentik. A hagyományos kerekék lassu felbomlása az asszonyok családon belüli helyzetét alig befolyásolja. A férfiak elsőbbséget élveznek életük

minden mozzanatában hangsúlyt kap. Társas összejöveteleknél, vagy egy-egy nagyobb esemény kapcsán /pé. lásd később virrasztás, tor/ teljes az elkülönülés. A férfiak beszédébe nőnek beleszólási joga nincs, nő csak nővel beszélgethet. Az utcán a férfi megy elöl, a nő iránti vonzalmát a nyilvánosság előtt eltitkolja, egyetlen mozzanatára a hangoskodók elcsendesednek.

A családban szigorú erkölcsök uralkodnak. Tartózkodnak egymás közt a durva, trágár kifejezésektől; a test elfedése, a testi funkciók rejtegetése a családfő és a férfiak előtt kötelező érvényű, vonatkozik ez a házastársakra is.

A házasság ma már, általában, az egyház által is szentesített, míg a huszadik század elején ^{„szokásos”} általános volt az intézmények megkerülésével kötött házasság, a férfi és a nő tartós együttélése. *völd.*

Ma is általános az első, ill. a második unokatestvérek közötti házasság /lásd a mellékelt táblázaton/, hiszen csak "fajtabeliekből" választhatnak társat a cigány fiatalok. Így a vérségi kötelékek nem lazulnak, sőt tovább erősödnek.

A menyasszonyszerzésnek két utja ismert: 1/ a szülők kölcsönösen megegyeznek, ez esetben a vőlegény apja bizonyos összeget fizet a menyasszonyért. E vételár az asszony ismételt férjhezmenése esetén a férj családjához visszatér, esetleg megduplázódik. 2/ A másik út a szöktetés.

- 10 -

Ezt az utat általában a szülői kényszer alól kibuvók választják, vagy ha a család fizetése képtelen.

A válás fölött a közösség ma személt huny - amely általában az intézmények megkerülésével történik -, ám a tekintélyen csorba esik.

A házastássi hűség azonos a nemi hűséggel. A házasságon kívüli kapcsolatot szigorúan büntetik /lásd később - törvénykezés/. A női erény a bessület fontos eleme.

4. A VAJDA SZEREPE

A közösség életének irányítója látszólag a vajda. Tényleges feladata azonban a telep és a hatóságok közti kapcsolattartás és a telepiek érdekeinek képviselete. Apró-cseprő belső ügyek megoldása a vajda szerepkörébe tartozik, hatalma ténylegesen nem nyúlik az "ököljog" érvényesítésén túl. Büntetést, törvénybe nem ütközőt, csak a közösség tekintélyesebb férfiival egyetemben szabhat ki /pl. pénzbüntetést, kiközösítést/. Ha a közösség viselkedési vagy erkölcsi normái túl szigorúak, a korlátosások enyhítése is a vajda részvételével, de nem egyszemélyben történik /lásd később a gyásznál/. A vajda ma is a közösség kiemelkedő személyisége. Követelmény, hogy ő és családja erkölcsi élete megfeleljen a közösségi elvárásoknak, legyen tekintélyt parancsoló, határozott. Bölcséssége, tapasztalata a belső rend fenntartása érdekében, a közös érdekek képviseletében hasonlóan fontos. A családban elfoglalt helye és hatalma, jó üzleti érzéke /"szerencsés ember"/ ugyancsak növeli tekintélyét.⁸

A családot a családfők, a közösséget az öregek képviselik kifelé. Az öregek bizonyos kort elérve a hatalom és a tekintély birtokosai, a csoporton belül a hagyomány őrei, a közösség tagjainak bírái és büntetői.

A közösségen ért sérelem büntetése még a múlt század elején is - az elmondottak alapján⁹ - sokkal szigorúbb volt, mint ma. A testvérgyilkosság főbenjáró bűn volt, büntetése halálra kínzás. Hasonlóan súlyos bűnnek számított a házasságtörés. A hűtlen asszonyt a csábítója halálra korbácsolta, az öregek döntése alapján, ellenkező esetben a csábítót megkövezték. Az egymásközti lopás is a súlyos következményeket vont maga után, csonkítást, Esetenként erényt jelentett a közösségben az olyan cselekmény, amely a törvény szerint bűnnek minősült; így a család védelmében elkövetett emberölés, ~~széki~~^{amiért} a túlvilágon jutalom járt. Vagy épp fordítva; a terhesség megszakítása súlyos büntetést vont maga után /lásd túlvilági képzetek/. A gyilkosság megtorlására hivatott a vérbosszú intézménye. Adataim szerint még a közelmúltban is működött ez a intézmény. Lényegeugyancsak a túlvilági képzetekben keresendő / a megölt ember szelleme nem nyugszik, kirekesztett lélek, míg haláláért a vér szerinti leszármazott bosszút nem áll/.

A közösségen belüli biráskodás mindkét csoportnál működik ma is, a büntetés módja azonban nem ellenkezik az állami törvénnyel.

Szimón a cigány törvényhozó testület látja el e feladatkört, melynek tagjai idegen telepről "főjtabeli cigányok" tekintélyesebb öregjei, /pl. Ujvárból /Nové Zámky/, Komáromból /Komárno/, Gútáról /Kolárovo/, Naszvadról /Nesvağy/, Gyalláról /Hurvahovo/, stb.

A bizottságot a vajda hívja össze a pereskedő felek kérésére. A testület tagságát csak páratlan számú, pártatlan és idegen személyek alkotják. Az "öreges dumájába", beszédébe beleszólása fiatalnak, asszonynak, gyerekeknek nincs. A hozzászólók, többnyire harminc év fölöttiek, személye is feddhetetlen.

A törvényhozó testület tagjai a helyszínen esküt tesznek, hogy hamisan nem tanuskodnak, csak az igazat pártolják. Az eskető személy egy telepí idős asszony.¹⁰ Fekete, földig érő ruhát visel /"mind a pap"/¹¹; fekete kendőt terít a földre, középre szentképet állít. Az eskütevő két ujját a képre, Jézus szívére szegezve mormolja a szöveget az idős asszony után, aki közben kendőjével /a fejéről levett fekete kendővel/ csepkodja, süpri a földet. Az eskü szövege tulajdonképpen átokformulák: a husom potyogjon le, ne érjek haza szerencsésen, haljak meg, nagy fájdalom érjen, a családomban ne legyen boldogság, a nyivek potyogjanak ki belőlem, a szemem folyjon ki, ~~stxkx~~ ... ha hamisan érvénykezek. Az esküt a két fél panasztétele követi, majd a testület tanácskozik és dönt. A döntés végleges, megfellebbezhetetlen, mindenki aláveti magát annak. A bizottság, a törvényhozó testület általában pénzbüntetést szab ki, és kibékítá a két felet. A bírósági döntést nagy lakoma követi. A bíraskodás tárgyai verekedés, lopás, házasságtörés, a szokásrend egyéb megsértése.

Kaposszentjakabon a törvénytörtők hitre mennek, a vád általában a hűtlenség. Egy helyiségben a vajda és a rangidős férfiak jelenlétében a házasságtöréssel vádolt asszony, annak férje, a csábító és felesége tartózkodnak. "Ugy tették, mintha templomba mentek volna!" A földre helyezett szentkép két oldalán, egymással szemben a hittevők térdepelnek, mellettük gyertya ég. A hittevők jobb kezüket a szentképen Jézus szívére helyezve "átkozódnak Jézusra", hogy egymással se jóban, se rosszban nem voltak." A hamisan esküvő büntetése hosszú betegség, de hat hetire visszamondhatja hamis esküjét, ismételtén hitre megy.

A személyen esett sérelem megbosszulása már az egyén feáadata, nem érinti a közösség egészét.

5. LUCI FERI ÉS TÁRSAI

A kaposszentjakabi oláh cigányok természetfeletti lényekre vonatkozó hiedelemanyagának tárgyalása, részletes elemzése tálnő e tanulmány keretein. E témával kapcsolatban egyrészt már megjelent résztanulmány¹², másrészt a téma ömálló publikációt érdemel. Mindemellett Rostás Máté¹³ hiedelemanyaga teljesen egyedülálló a telepen. Ezt részben magyarázza Csik megyei származása /a hivatkozott közlemény Székelyudvarhely környékéről származó adatközlők anyaga/, ill. az a tény, hogy Rostás Máté a telep legidősebb, de minden bizonnyal a legjobb tudásu adatközlője. A harmadik érv, mely a közlés mellett szól - a halottal kapcsolatos képzetek érthetetlenek, vagy nem egyértelműek ~~Rostás~~^e világképének ismerete nélkül.

"A világon a legnagyobb ur a Luci Feri. Ő egyszer mélyben a vizapa is. Az csinálja magát mindennek, királynak, vizapának. Az lent is él, fűt is él, őtőle magasabb nincs. Ő a király. Mindennek változik. Az lehet hal, kutya, macska, mindenféle.

Luci Feri felesége a vizanya. Tulajdonképpen ő őrizi a vizet. Mintha van egy öregasszony a háznál, ő vigyáz a házra. Hát ő éppen úgy, ő vigyáz a vizre.

A viznek van szelleme. Ilyen forrásviznek. Vagy kutnak. Ha nem mondjuk neki:- Jó estét!- akkor nem ad vizet. Akkor olyan nyomást csinál, hogy az ember szive elreped! Ha mondja, hogy jó estét, akkor ad vizet.

Mikor jószág, vagy szarvas, nyul iszik vizet, akkor bal lábbal szépen letérdel a forráshoz. Tudják azok is, hogy mi a kötelességük.

A vizenys alszik bent a kutban vagy pedig a forrásban, ahol három forrás üsszetalálkozik. Alszik. Van ilyen, hogy 12 órakor, délben, akkor elmegy lányokkal, a szépasszonyokkal. Azok akkor táncolnak, üntenek bort, megkínálják a népet. Aki iszik, / a kezével int, hogy annak vége/.

A vizapa, az megy mindenfelé, mert viz által van mindenféle. Ha nem iszik az ember, meghal. Mert tulajdonképpen az embernek vére olyan forró, mert evvel csillapítsa magát. Leaped az embernek az összes belső része viz nélkül.

19.

A vizapa, a Luci Feri, ő mindig nincs otthon. Ő uton van, nézi a világot. A Föld-Európát. Ő bolyong mindenhol. Ugy csinálja a hullámokat, ugy csinál mindent. Akire aztán egyet gondol, megmozdítja és már bukfencül a hajó, elmerül.

A vizanya, hát ő az összes Európában a vizet, a hegyet, a fát, ezeket ő táplálja. Ad neki csücsüt. Így fejlődnek a kövek, a fák. Azért bent nedves a fa, mert vizet ér. Ő ad csücsüt, hogy nőnek a fák, meg a kövek./Ezt én a régi öregektől hallottam, de a fiatalok már nem tudják!/.

A vizanya, hát ő is elmegy boggrászni /bolyong/. Mikor elmegy járkálni, akkor ezekkel a szépasszonyokkal megy.

A szépasszonyok a vizanya családja, a bengák feleségei. A bengák Luci Feri fiai: Feri, Jancsi és a Pista. Feri kilenc éves, Jancsi hét, Pista három. A Ferinek éppen annyi ereje van, mind az apjának. Legerősebb mégis az apjuk. A Bengék vannak mindenhol, a földön is, a levegőben is. Annak mindegy, akárhol van, ott is, ahol az ember nem is gondol rá.

A beng - az egyet puskázik, abból olyan egy katonatiszt lesz /pl./, hogy! Vagy rendőr, vagy akárki, a legszebb asszony a világon, - ez olyan egy ember. Vagy nőnek, vagy férfinak változik. Lehet a legszebb nő, mutogassa magát, elveszi az ember figyelmét, azt csinál vele, amit akar. Sétáltassa a mezőn, l..

A szépasszonyok, a bengák feleségei, azok boszorkányok. Azok is járják /a világot/, a levegőben vannak. Van 12 óra. No, most ez megjelenhet váratlanul. Eszibe sincs az embernek. Valaminn gondoskodott /gondolkodott/, vagy a férjire, vagy a menyasszonyára: - Megjööttél? Megcsókolgatja, ölelkezik, megenged neki mindent. Megzavarja annyira, hogy képes apját, anyját megölni, hogy csak legyen a felesége. De ő azt nem tudja, hogy az szépasszony.

A bengák, a kisördögök, meg a boszorkányok is fűnt vannak a levegőben. Amikor aza forgószél van, hát akkor a beng veri a boszorkányt, a feleségit.

A boszorkányoknál van a beng.

Van három beng. Tetszett látni a cipkuszban? Van annak galambja, abból lesz a nyul, kacska, minek akarja. Ez csak mutatvány, de igaz, és sikerül neki, mert van bengje Észerencsére. De senki ezt nem tudja.

Aztán van a rosszera. Az ember, /akinek van/, kiejti a szót, a beng sugja neki: - Csapd be. Mindig a rosszra biztatja. Ez van az embernek csak az eszibe.

Van olyan /ember/, akinek van háromágu vagy ötágu buzája, vagy kétágu árpa. Annak nagyobb a tudománya. Attól csak a ^{Jancsi} Fiska a nagyobb, az többet tud. Ilyen buzájuk van az öregasszonyoknak, öntőasszonyoknak. Ez is boszorkány, ez már tud vitatkozni a benggel.

Benget lehet kapni vagy venni. Aki adja, /boszorkány/, annak sok bengje van. De ilyen csak Erdélyben van. Őket is a bengák tanítják.

Van a hétágu buza. Ilyen bokréta. Akinek az van, a cirkusz nem tud elindulni! A cirkuszos bengje nem tud mit csinálni.

A bengákat a boszorkány adja. Nem mindegyik, hanem az, aki le akar mondani, már idős. Mert addig nem bír meghalni a boszorkány.

Meg akar halni a boszorkány. Van neki jó barátnéja, akkor annak odaadja: - Legyen a tied, vagy add bárkinek.

Ha nem tudja odaadni, akkor megszabadul tőle más-képp. Vesz egy öltöny ruhát, vagy pl. a szoknya kor-sába belevarja, hogy ne vegyék észre és odaadja vala-kinek, hogy az ne vegye észre. Páratlan pénzt kér érte.

- Hova megyek gazdám? /Kérdi a beng/

- Elmész másik gazdához!

Ő engedelmeskedik. Átmegy egy másikhoz evvel a ruhával. Kér érte páratlan pénzt / a ruháért/. Aki páros pénzt ad, annak nem adja oda. Vagy selyemzsebken-dőbe belekötí.

Az ördögöt időre adják. Van három hónapos, az semmi. Van hat hónapos, éves, három éves, öt éves, az komoly. Hét hónapos és örökbe.

Aztán háromszor meg lehet hosszabbítani /ami nem örökre szól/. A hétéves gazdájához már hat éves korába oda kell menni, ha még él, háromszor /páratlan szám!/ kell meghosszabbítani. Vagy megadja, vagy nem /a gazdája/.

Erőszakolni nem lehet.

De a bengékről ám gondoskodni kell! Mindenből először neki adni, mert ha elfelejti, akkor hamar odateszi a falhoz. Akkor megfogja az ember nyakát, és viszi a szittyába! / levegőbe!.

Bengát lehet keltetni is. Fekete kánya tojását 21 napig a hóna elatt köll birni, ugy mint a kotlós, kikeltetni. A férfinak akkor lesz nője, a nőnek férfije. De akkor az asszonyról le kell mondani, együtt kell vele élni.

Én így beszélgetek vele, ad nekem tanácsot. De ezt senki se tudja. Az még bolhának, skárminek csinálja magát. Amit én mondok, annak csinálja magát.

De kezelni kell ám! Ha akarok enni, az első falatot neki. ~~M~~előtt beteszi a szájába, leejteni, az az övé. Cigaretta is, ő az első. Akkor az italból is kiönt neki, ő az első. Aztán ha mondja, hogy :- Igyek annyit mind husz ember! - akkor annyit is ihat, semmi baja nem lesz.

Erdélyben van ilyen! Kisgalambfalva, Nagygalembfalva, Fenyéd, Zetelaka. Márénfalva - ezek goromba népek, de jó népek, az övék erősebb.

A kisördögtől nehéz megszabadulni. Vagy odadja, vagy átadja valakinek, ha nem, akkor marad a család részire.

Még van egy /mód/. Tetszik tudni, van az a fehér bőrű fa, nem nyirfa, más. Na, most. Be kell furni

egy furatot, megállapítja, hogy az ~~maxik~~ mekkora, olyan faszeget kell csinálni. Ha megy, ne szóljon senkinek, ha jön vissza, ne beszéljen senkivel. Ha köszönnék is, hajtse le a fejét.

Bal kezibe van a tudománya/ördöge/. Azt mondja neki:-Bujjál bele! Akkor bal kézzel azt a stuplit henteszi. Ne szóljon senkihez, hátra ne nézzen, nem telik bele tíz perre, elég az egész fa. Akkora a kiabálás! Mintha nem is tudna semmit, fogja magát és szépen menjen el.

Akinek van ilyenje, az az első, hogy bal lábbal kilép az utcára. Mert ha nem, már ode is teszi a falhoz. De akit parancsol az ember, azt megteszi.

Vfolt ilyen cigányember is, de széjjeltépték / az ördögök/.

Van valakinek ütös találatja. Hát annak is van. De itt Magyarországon nem, Erdélyben van inkább.

Tulajdonképpen a papnak is van beng. Sőt, Erdélyben, skinek van felesége, ottan a görög-keletieknek feleségük van, akkor az skapja. Ha már van családja, az már akkor felubelinek ad. Lásso, hogy szegény, azt kiemeli. A pap a legnagyobb boszorkány.

A boszorkányokat úgy ismeri föl, hogy Karácsony szent este, elmegy a templomba. Előtte három vasárnapon egy kis dászkat, vagy lécet kell keresni, amin legyen hárpm bütyök. De ki kell ütni a bütyköt, de úgy, mind a stupli, egybe.

Akkor szent este a harangláb alatt csak így bele-
néz, meglásso a boszorkányt. Egész 16 águ szarva van.
A 12 szarvu a legerősebb, a 16 szarvu tartja nekik a
misét. Aztán van aki macska, kutya.

A pap a legerősebb boszorkány, ő a főnökük.

Én is megkaphattam volna a benget! Üzent is
értem az öregasszony Erdélyből, de nem tudtam el-
menni.

Akinek ördögöt adnak, azt előbb kipróbálják
/? a boszorkányok/. Sötét szobába kigyók, békák vannak,
ha nem fél, erős a szive, nem döbbenik meg a vér, ak-
kor kaphat.

Az erdőben sok tudomány van!

Van történetesen az erdőben - de nem jelölöm meg,
hogy hol - van két kutya. Farkas. De olyanok, mind a
sárkányok. Azok ha magát beengedik, akkor jó, akkor
az az asszony /boszorkány?/ az ad magának benget.
Ha ugatnak, akkor ne is próbálja, akkor bűnös ember,
nem engedik be.

Hát most itt a levegőben vannak a bengák, boszor-
kányok, ezek mind. Mennek a kigyók, sárkányok, mikor
ilyen zivatar van. Az megy mindenfelé, tönkretesz
mindent. Afölött van a Sunto, a Jó Isten.

A sárkányok ilyen mocsaras helyen /vannak/, ahol
nem jár senki, csak a madár. Olyan helyen tartózkod-

kodnak. Halastavakban. De az ott van ám, ott is női fel. Csak a garabonciás tudja kihívni. Az járja a világot, annak is van tudománya.

Van aztán a hársfakantár. Azt a garabonciás fogja. Vót egy ember, láttam én is azt az embert, két sor fogs vót. De az nem eszik mást, mint krumplit, tejet, sludtejet, ilyesmit, gyümölcsöt. Hust nem.

Egyszer, 1949-ben mentünk a feleségemmel Kálmáncsába vásárra /Somogy megye/. Láttam én azt az embert. Hát mit látok? Elkezd olvasni.

Közben ott ment egy idős ember egy idős asszonymal. Azt mondja az ember, -~~esze~~ volt nála: -Hát, jó volna egy kis eső!

Ez vásár után volt nyáron, úgy öt-hat óra tájba. Eccer csak mit látok, mit hallot! Valami zörrenés van, elered az eső.

Ez az ember olvasott, és kijött onnét a kigyó. A vizből! Ez akkor van, mikor van ilyen nagy felhőszakadás, ilyen kőd és jég, meg vihat, tördeli a fákat. Akkor megy! A vezérfelhőről megismerem! Az ahol van, ott fe nincsen.

Kiolvasse a vizből, rádobja a hársfakantárt és megy vele. Erdélyben is volt.

Hát ami van összes tudomány, az abban a könyvben van. A Luci Feri is abból ~~itté~~ tanulja a tudományát.

A garabonciásnak ott a könyv a kezibe, aminek akarja, annak változik.

A Az erdőben van az erdő anyja. Hát őt aztán nem látja senki, mert vajjuben, kánya, mindenféleképpen van főnt a fán. Azt nem látja senki. Ő meg kukucskál, hogy mi van.

Viszont a bengák ott vannak körülötte! Aki bemegey arra a területre, hág az megadja nekik az áldást!

Öregapám egyszer mondta, de köztünk már senki nem emlékszik rá, hogy az erdőben járkált^{ak} havasokon Erdélyben az óriások. Egyszer nagyon üvöltött az erdőben, faluról jött, falura ment. De erről nem tudott többet senki, nem tudták kikisérletezni. Mert ha láttak ilyesfélét, összeszaladott mindnek a feje.

Lüdbreccel is az erdőben lehet találkozni!

De azt csak békén kell hagyni!

Édesapám ppja ment Századosból Csikszeredába.

No, most egy akkora erdőn ment keresztül, a Hargita tetőn. Elkapta egy nagy eső, egy záporosó. Lóval mentek. Eccer csak ott volt a Lüdbre. Nagy kapapja vót, piájja, nagy parázs volt rajta. A ló észrevette, kiszabadult az embernek a keziből. Hát olyan esőt hagyott rájuk. Az a lüdbre vót. Volt velük egy öregasszony. A nyulak ott voltak az öregasszony lábánál. A nyulak! Hát azok voltak a bengák. Direkt látta őket, ekkor kis szarvuk volt. És előjött a Luci Peri. Anyám is velük volt, terhes volt.

Azt mondja a Luci Feri: - Szerencséd, hogy így vagy!
Fogd magad és menjél tovább! Hozzad azt a gyereket
/ a világra/ egészséggel!

A lüdürc nagy ember volt, akkora, hogy a felhőt
elérte. Kicsi is tud lenni. Hargitán fönt a tetőn
volt ez. A kirekedt lélek, ezt mind a lüdürc volt.

Alattunk van egy másik világ, egy másik Európa.
Hát ott vannak ezek a Mulék, a halottak. Tulajdon-
képpen az alattunk ott a pokol.

A mulék, a halottak, ezek négy óráig szabad nekik
tartózkodni /a földön?/. Ott lenn van a halál is.
A halál olyan /abból lesz/, pap, apácák, meggyilkol-
tak, akiknek sok bűnük volt, hazudtak. A pap is ha-
zudik! Ez megy minden képibe. Az lent van a halottak-
kal.

A Kirekedt lélek, a lüdürc, az lehet vízbe fulladt,
szándékosan megölt, agyonütött, fölakasztott, golyó
által meghalt, /szakadékba esett... - aki pillanatok
alatt meghal /nem természetes halállal/. Ez a kirekedt
lélek jár, lelket akar nyerni /maga helyett/.

Mentünk egyszer kocsival vásárba. Mikor megyünk,
mit látunk!? Egy kutya az ut szélén, de az előre megy.
A lovak mentek, de az amikor visszanezett, megálltak
a lovak. Tulajdonképpen a ló a beng. Egyik lába ló-
láb, a másik meg liba.

Evvel találkoztunk, a kirekedt lélek /kel/. Csak
áll, és vár! Voltak velünk öregek, vettek sót meg
kenyeret, és így dobálták fejé. Ez változott.

Mindég változott. Eccer aztán lett fa. De a lovak nem mentek, eltörték a rudat, visszafordultak. Hát mit vesznek észre! Azon vannak, azon a szent helyen, ahonnét elindultak. Hajtotta a lovakat, és mégis ugyanott voltak, ahonnét elindultak.

Hát volt már virradat, fél öt lehetett. Hát mondja /a ló?/:- Időre ott leszünk! Ott is voltak! Aë beng vitte már, repítette. Senki se látta! A kirekedt lélek volt, ez mind a lüdörc.

A kisértet, ez ugyanaz, mert a beng küldi. De a beng küldi a mulékat is. A beng mindennek változik, pap, hangya, minden lehet.

6. HALOTTI SZOKÁSOK

A halotti szokások alkalomhoz, hályhez, időponthoz kötöttek, racionális és irracionális tudást tükröznek, bizonyos cselekedeteket, viselkedési normákat, szentenciaszerű közléseket szabályoznak a szájhagyományozás és a gyakorlat szintén. Pontosán megjelölik a csoport és tagjainak feladatait, az idegenek és a hozzátartozók - nemek szerint is megkülönböztetett - tevékenységi körét. A mindennapi élet rendkívüli eseményei - adott esetben a közösség egyik tekintélyes tagjának elvesztése - megőrzi és aktualizálja a hagyományokat, s ha a gyakorlat még eleven, hit-jellegük megmarad. A haláleset a csoport minden tagját érinti.

Az oláh cigányok körében e szokáskörről, a kapcsolatos teendőkről nem könnyű anyagot gyűjteni. A halottól való nagyfokú félelem és a halott iránt érzett visztelelet vegyes érzelmei nagymértékben megnehezítik azt. Talán nem érdektelen elemzés alá venni a gyűjtés különböző időpontjaiban nyert anyag mennyiségét¹⁴ és azt, hogy a közlések mely témaköröket érintették bővebben: Már az első adatközlésekből kidrűlt a szokáskör váza, tisztázódtak az időpontok is. E közlések azonban csak általánosságban érintették a szokásanyagot; az apróbb részletek, a tilalmak, előírások, a kötelező - egy-egy szokásélemek kizérő - cselekmények hiányoztak a közlésből. A tulvilági képzetek a pokolbéli szenvedések részletein túl alig kerültek a felszínre. Részletesebb a halotti melléklet, a gyász

és a visszajáró halottal kapcsolatos tényanyag, ám a virrasztás menete, a feladatkörök ellátása, a virrasztók helye, kötelező viselkedési formái, bizonyos normák betartása, hasonlóan a temetés részletei, az összefüggések csak a virrasztáson és a temetésen¹⁵ való részvétel után derültek ki.

A cigányokkal halotti szokásaival kapcsolatos anyag időben nehezen behatárolható; az emlékezet-őrizte elemekből, a konkrét halálesettel kapcsolatos szokások megfigyeléseiből és a kettő közti különbség eltérések adataiból csak arra tudunk következtetni, mi az, ami ma, 1983-ban az adott csoport kedves halottja körüli szokásokban megtalálható.

Halál

A haldokló, ha érzi a halál jöttét, magához hivatja családját, hogy elbucsuzzék tőle. Mindezt teheti addig, amíg a halál vagy az ördög nem jelenik meg a lábánál. Ekkor még él, de képtelen beszélni, gesztikulálni. /Kaposzentjakab/

"Az ördög a haldokló előtt ördög alakban jelenik meg. Azt csak ő látja. Amikor a lábánál van, akkor még él. A halott észreveszi, csak nem tud beszélni, elveszi a hangot, mutatni sem tud. Csak elkövesedik a szem. Akkor már látja /az ördög/. És akkor becsapja az ördögök a halottat, úgy csapja be, -nem jó, hogyha van egy beteg és adok neki állan-

dóan tablettát meg vizet, mer akkor sokkal csapja be, hogy ugyanavvá változik, mind ő. Akkor ad neki vizet, megissza, a halál vizét issza meg. Elveszi a lelkét, hogy ne tudjon beszélni. És akkor mutatkozik a fejénél, a javasasszony mondta, amikor a fejénél mutatkozik, akkor már meghal.

Akkor elviszi a halott testét, elviszi magával a földbe. És akkor tudja meg a halott is, hogy meghalt, mikor a pap így háromszor rádobja a szentelt vizet. Addig nem tudja a halott, hogy ő meghalt. Akkor az ördög örül, elkezd ugrálni, ott van a sirok mellett. Figyeli, nevet, röhög. Ezt így mesélte a tudós asszony!"¹⁶

Szimón a halál magas, áll a fölkötve, kezével a kezében mutatkozik a haláló fejénél.

"A halál nagy, magas és meg van neki itt kötve az ajka. Abból lesz, aki rossz halott volt, akinek nagy bűne volt. Azt nem veszi be a mennyország. A halál megjelenik a halálóknak. Rögön mondta a férjem is, hogy én meghalok, nem látod, hogy én már meg vagyok halva! Ott van a fejénél."¹⁷

Lélek

Minden természeti népnél ismert a hiedelem, hogy az ember lelke alvás alatt ideiglenesen, halála után pedig végleg elhagyja a testet, új életet kezd. Ez az ún. árvylélek. E hiedelem megtalálható mindkét cigány csoportnál.

"Ha az ember alszik, akkor Halott." /Képoszentjakab/

"Ha alszik az ember, a halál mellette van." /Szimó/

A halott lelke ekkor kapja meg a testit.

Hat hét után letisztítja az Ur Jézus, hogy mit cselekedett. Aki bűnös, az megy balra, csak le van hajolva a földön. Pl. testvérgyilkosság - ő nem mehet az Ur Jézus elé. Akinek nincs bűne, nincs nagy bűne, az megy a Jordánok át. Ott van a Gábor főangyal.

Aki a gyereket eltette, az tepsiben megeszi a gyereket, az nem tudja magát megváltani, az Ur Jézus nem veszi be.

A bűnösök akarnak átkelni a Jordánon, tolakodnak, de az /Gábor főangyal?/ csak dobja el, nyomja el /őket/. Ekkor az Ur Jézus mondja:

- Hát most is ilyen szentelenek vagytok? No, várjatok, majd visszamentek a sirba, oda, ahonnét jöttetek! Többet nemjöttök föl!

Aki nem bűnös, átmegy a Jordán vizén, egy folyó. Akkor az letisztítja, az külön megy jobbra.

Lucifer a kapunál áll, a pokolban. Ő vigyáz rá. A kapu a szélén van /?/. Tuléle a Lucifer, innen az Ur Jézus meg a folyó.

Az Ur Jézus hat hét után letisztítja a kisebb büntől. Akkor kérdi:

- Te mi voltál a földön? Kereskedő?
- Kereskedő, igen.
- No, akkor mutsd meg, van-e pépzed!

Mutatja. Ha van, akkor a szakmáját csinálja.

- 31 -

- Akkor te kereskedő leszel!

Másiknak: - Te mi voltál? Kocsis?

- Igen.

- Akkor te lovakat hajtól!

Ha férj és feleség, akkor a tulvilágon egymás mellett vannak, ha nincsenek megesküdvé, akkor külön-külön, csak látják egymást.

Volt olyan is, hogy valakinek ott volt a felesége. Mondja az Ur Jézusi

- Ne kelj föl! Itt is pattogol!?

- A feleségemet keresem. A fiam itt van mellettem.

- Az bünt követett el, az a tulfelin van.

Nem találkoznak, csak messziről látják egymást.

Ha rendes halott, hat hétig jár haza, tovább nem.

A misét is hat hét előtt kell, ha gyakran hazajár.

Ha el akar kéretkezni, akkor azt mondja az Ur Jézusnak:

- Engedj el, nézzem meg a családomat.

- De csak úgy mész el, ha nem mész be! Káséretű tel mész.

Az Ur Jézus megengedi, hogy hat hét után hazalátogasson. De közel nem jöhet az alvóhoz, mert Gábor főangyal, meg .../?/ ketten vigyáznak rá, két oldalról fogják, nem engedik. Akkor ott áll az ajtóban, éjjel tizenkét órától kettőig, nézi, sir. Ha rosszindulatu halott, kitepi magát, jelet hagy az alvón." 38 31

E közlés kapcsán - úgy tűnik - a hagyományozó-
 dás folyamatát is meg tudjuk ragadni:

"Mikor öregapám apjának az ~~apja~~ elhalt, tetsz-
 halott volt, ő fölment. Ő mindent tud. Ő mesélte,
 utána a többi fiatalok megtanulták. Így tudom én is." ³⁹ ³²

[A Csik megyéből származó Rostás Máté³³ ~~40~~, kinek
 hiedelemanyaga a telepiek közül egyrészt a leggaz-
 dagabb, másrészt eltér - talán archaikusabb eleme-
 ket őriz - az ugyancsak telepi, de Székelyudvarhely
 környékéről származó cigány lakosság hiedelmétől,
 így mondja el a tulvilágra vonatkozó ismereteit:]

"Alattunk kell hogy legyen egy másik Európa!
 Ez a középső a miénk. Ott vannak ezek a mülék /ha-
 lottak/. Tulajdonképpen az ott alattunk a pokol.
Fölöttünk? Hát most itten a levegőben vannak a
 bengák⁴¹ /ördögök/, a boszorkányok, mennek a kígyók,
 sárkányok /a garabonciás sárkánya/. Afölött van a
 Jó isten, a Szunto Dél.

Föl csak az ember lelke megy. Most, ha meghal
 egy öreg néni /pl./, várandóban van egy asszony.
 Ez az öreg meghal, a lelke abba a kis megszületett
 gyerekekbe száll bele.

Mi lesz a testtel?⁴² Azt csak a Pista /az egyik
 beng a három közül/ tudja megmondani, hogy hagyott
 neki kegyelmet, vagy nem hagyott.

- 33 -

Az ördögök lakása legtöbbit benn van a pokolban. A halott lelke először még nem megy át a Jordán vizén, először még az összes bűnököt le kell számoljon, hogy mit cselekedett. Lopott, csalt, félrelépett vagy asszonyal, vagy emberrel. Mer addig szó sincsen, még a tisztító át nem megy, mer a tisztítóvizen keresztül köll menni neki. Ha azon átmegy, csak akkor megy át a Jordán vizén.

A pénzt /halotti melléklet/, azt viszi a másvilágra, vesz magának, amit akar.

Kinél váltja meg magát? Tulajdonképpen van egy asztal. A beng, a Pista ott van. Megkérdezi, váltásdíja van-e? Ha nincs, visszaküldi még egyszer. Aki bűnös, az kiteszi /a pénzt az asztalra/, mert tisztálkodni akar. Akkor azt ott elengedik.

Ha nem, akkor babon, tűzön, borotvákön ... ezen köll neki sétálni. Aztán összeapritják, megfőzik. 36
Most visszaküldik.

Ennek volt váltásdíja, azt kifizette.

Pista még a Jordánon tul van. Akkor aztán szépen megy át a padlón. Akkor van ott egy nő, szelence van a keziba. Meg két kisgyerek. És azok adják neki /a szelencét/, arról tudja a Jancsi /a második beng/, hogy szabad. Aztán megy be. /?/

Ha férfi, akkor nő adja neki/a szelencét/, ha nő, akkor férfi adja neki. Az olyan, mint egy szentírás.

Akkor van neki szobája. Mer mind el vannak osztályozva!

Mer ha bűnös - 1930-ben beszélt nekem öregapám -, aki hibás, azt, mondjuk ha nő és eltetette a gyereket maját maga, vagy pedig a másikkal, azt megfőzik és neki kell aztot megenni. Mert az nagy bűn.

Ő, aki ráuszította, annak is meg kell enni, ha nem... 34
 akkor csontokkal, véres szalaggal huzzák meg a száját. 44

...A Jordán vize? Hát a pokol fenekén van.

Ott van egy kapu. Ott csak az, aki onnan átmegy, nem tud visszajönni, mert csak ott mehet át a halott.

/Aki még nem ment át a kapun, pl. tetszhalott, még vissza tud jönni/.

No, akkor ide figyeljen!

Ugye a halott először bent van a pokolban. A Pista már tudja, kinek van váltásdíja. Az leteszi az asztalra. Mert bűnös, mert gyilkolt,... -Te arra méssz! Azt majd tovább kiforgassák, hogy mit követett el, ki szedte rá,... 45 SP

Ha nem bűnös, nem nagy a bűn és megfelel, akkor átengedik. Mer három kérdéske kell felelni! Hogy mi az, arra ne kényszerítsen, hogy megmondjam! Az olyan, hogy arra kell vinni /valakit a halottnak/. Mőt mér

vigyek halálba valakit!? Mer a családot kell! ^{46 39}

Aki eltette a gyereket, azt megetetik vele.

Akkor /ha nem nagy a bűn/ átmegy a Jordán vizén.
Az most már tiszta. Ez kerül a mennyországba. Fölszáll
a lelke. A teste - az nyugodtan ~~ahalottakkal~~ marad.
Aki visszajár, az mind szellem képmében jár onnan, a
halottaktól.

Aki bűnös, az nem bír átmenni a Jordán vizén, an-
nak büntetése van. Próbára teszi a Pista: - Szedd rá
ezt és ezt, hozd el! El tudod hozni?

Akkor hat hétre meghal a másik párja, vagy a szü-
lők közül valaki. Akkor már ő is megy, maga helyett
kell, hogy váltónak vigyen valakit. ⁴⁷ 40

Mócsi József ⁴⁸ ⁴¹, a kaposszentjakabi cigány csoport
legjobb ismerője összefoglalja a cigányoktól hallot-
takat:

"A tulvilágon, hogy hova kerülnek, lajstromozva
van. Aszerint, hogy milyen bünt követett el. Kis bűn,
kis büntetés, nagy bűn, nagy pl. emberütés, ezért a
pokol tüzébe jut.

Három beng /ördög/ van. Egy a purgatóriumban, a
tisztítónál, egy a pokolban, a harmadik a kapunál,
a Jordán vizénél teljesít szolgálatot.

Ugy hiszik, hogy a lélek a halál után bolyong,
amíg nem kerül valahova. Amíg nem találkozik az egyik

benggel. Van, aki hónapokig holyong, mert ott nincs mindig hely. De általában hat hétig. Ezután már nem jelenik meg senkinek.

A Jordán, az valahol a föld mélyén van, valahol van egy folyó.

A halott először a tisztítóüzbe kerül, ott mérlegelik, hogy milyen bűnököt követett el. De ott nem az Atyaisten, a Devla, hanem a bengek vannak. Ott kiszűrik, hogy marad a miénk, vagy egy darabig ott hagyják, hogy ott szenvedjen. Aztán majd meglátják, hogy mi lesz vele. Onnan megy a pokol tornácára. Egy hatalmas tornác, ott van valaki, a Devla, hogy döntsön róla. Mert vannak olyan bűnök, pl. gyilkosság is, ami bocsánatos. A testvérgyilkosság, az a legnagyobb bűn. Aki saját vérért megöli, az csak a pákolba kerülhet.

A pokol tornácán megmutatják neki a bengek, hogy milyen a pákol. Azt végigmutatják minden léleknek. Akkor kerülnek ilyen hatalmas lépcsőzeten lejjebb, lejjebb, és ott a Jordán vize, a folyó. Aki átmegy, az a mennyországba kerül, végeredményben az a tisztító.

A mennyországot a pokoltól - őszertük - hatalmas fal választja el, nem lehet áthatolni, Csak a Lucifer lát át, de látószemét ^{49 h2} senkinek nem adja oda. A Jordán vize a kapu előtt folyik.

Volt olyan, aki már átment a Jordán vizén és onnan jött vissza, gondolom a Boti a tetszhalottra gondolt. Az elmondta, hogy mit látott. De a kapun tulról senki se jön vissza!"

A következő adatközlők hiedelemanyagára az egyházi tanokon túl a halottlátó közlései is hatással voltak. Többben szívesen részletezik a pokolbeli kinokat anélkül, hogy a tulvilágra vonatkozóan egyéb adatokat is emlitenének: (Kmj)

"A halott, ha bűnös volt, akkor a főzőbe kerül, ott kitisztázza magát, aztán a Jó Isten elé. A Jó Isten megbocsát neki és akkor fölkerül a mennyekbe. A főző a pokolban van. Azt mondják, a pokol is fönt van, úgy van csak elkülönítve a mennyországától, mind egyik rossz ház a másiktól. Pokolban a Lucifer van.

A lélek a mennyország kapuja előtt van. No, most... Ez mindig köll hogy menjen az Isten előtt. A teste a pokolban van, azt elégetik, Van ilyen főző, az ördög viszi a testet és beledobja:- Mert itten ez az enyim!- azt mondja. - Ezt én csináltam, ez az enyim!

Mert Jézus tett bele lelket, akkor az az övé!

A bűnösségét a Jordán vizén keresztül kell, hogy menjen. Megváltója van, azért dobja bele a pénzt /as

sirba/, hogy legyen mivel megváltani /magát/.

A Szt. József meg a Szt. Ééter ott vannak a kapuban,
őnekik kulcsuk van a kapuhoz." 50 43

"Aki nem bűnös, megy a mennyekbe, aki bűnös, megy
a pokolba. Hat hét után fölkerül a mennyekbe. Azt
ujból kifőzik, összevagdadják és ujból embert csinál-
nak belőle. Hat hét után kerül föl a mennyekbe, ezt
a pap is mondta." 51 44

"A másik szobában ott van a Luci Feri /az adatközlő
nevetve mondja/. Az a királyuk a pokolban. Üstbe főzi.
Először tűkön kell neki átjárni. Ezeket a régi meséket
a papámtól hallottam. Ő mondta, hogy ne kövessünk el
bűnt, ha el is követünk, akkor menjünk el a templom-
ba, gyónjuk le magunkat. Ő mondta, hogy aki meghal,
először a pokolba kerül. Üstbe teszik, tűkkel, égő
vasakkal szurkálják a testit, tűzös vasakkal.
Ha ledobja magáról a bűnt, utána kerül a mennyország-
kapujába. Aki jól viselkedik, az egyenesen odakerül
a mennyországba. A Szt. Péter engedi be a kapun." 52 45

A halotti szokásokat alkotó események, cselek-
vésformák és azok hiedelemháttere egészen a gyászidő
leteltéig hasonlóan sokrétű.

A halál beállta

A halál beálltakor elvégzendő teendőket részben a gyakorlati szükség hívta elő, másrészt azok, amint az a halotti mellékletekből is kitűnik, a tulvilági képzetekkel függnek össze.

A halottat téglára helyezett deszkára, esetleg levett ajtószárnyra teszik, ujabban ~~ha~~ ha nem sajnálják az ágyat, ~~ah~~ azon marad. A szimói cigányoknál a konyhaasztal szolgált hidegágyul, de korábban a földre dobott szalma is megtette.

A fej alá rossz kabátot, esetleg a koporsóba kerülő vánkost helyezik, a holttest alá és fölé fehér lepedő kerül. A halottat régebben nem öltöztették át, sokszor rongyos, piszkos-, ujabban már tiszta, esetleg új ruhában temetik el. ^(Kereskedő a.) A női halottra bőszoknyát, bluzt, kötényt, ha még lány, világos ruhát, fejére koszorút adnak. ^(Korj)

Kaposszentjakabon a halott állát felkötik, szemére pénzt tesznek, a két nagylábujját összekötik, összekulcsolt ujjai közé is pénzt kerül. A halottal kapcsolatos tárgyaknak mágikus erőt tulajdonítanak, az állfelkötő kendőt, a spárgát és a pénzt / ill. annak egy részét / elteszik szerencsére, ~~ah~~ amulettként a családtagoknál marad. /Természetesen csak abban az esetben, ha az illető szerencsés ember, jó kereskedő volt. Néhány adat arra

utal, hogy e tárgyak csak a feleség, ill. a legidősebb fiu birtokában hatásosak, s ha azokat elfelednék eltenni, ugy halált jelentenek. A szerencsés halott ruhadarabjait is amulettként őrzik.

A halott lábára cipőt huznak, melyet Szimón kötetlen hagynak, hogy a tulvilágon ne akadályozza a mozgást, s kezét két oldalt - szintén ugyan ezen kkból - a test mellé helyezik.⁵⁴

A halál beállta után a holttestet lemosás, a lemosóvizet pedig egy félreeső helyre kiöntik. Kaposszentjakabon az elhunyt ruháit vagy elégetik, vagy temetéskor a koporsó után a sirba dobják. Az utóbbiál azonban ügyelnek arra, hogy a halottal csak olyan ruhadarabokat küldjenek el, melyeket a megboldogulton kívül senki nem viselt.⁵⁵ A sirba gyertyát dobnak, hogy a tulvilágon "világossága legyen, a haj azonban hosszú utat⁵⁶, szerencsétlenséget hozna a halottnak.

utal, hogy e tárgyak csak a feleség, ill. a legidősebb fiu birtokában hatásosak, s ha azokat elfelednék eltenni, ugy halált jelentenek. A szerencsés halott ruhadarabjait is amulettként őrzik.

Kaposszentjakabon a halott legidősebb fivére elmulasztott a holttest ujjai közé pénzt tenni, ezért - hogy mulasztását pótolja - a hullaházban zsebkendőjével megtörölgette a hulla arcát. Számára e zsebkendő jelenti majd a szerencsét.

A halott lábára cipőt húznak, melyet Szimőn kötetlen hagynak, hogy a túlvilágon ne akadályozza a mozgást, s kezét két oldalt hasonló okból a test mellé helyezik. Ott a kézbe és a szemre helyezett pénz szokása ismeretlen.

A halál beállta után a holttestet lemossák, a lemosóvizet pedig egy félreeső helyre kiöntik. Kaposszentjakabon az elhunyt ruháit elégetik, vagy temetésekor a koporsó után a sírba dobják. Az utóbbinál azonban ügyelnek arra, hogy a megboldogulton kívül e ruhadarabokat más nem viselte, mert akkor az illetőt is magával viszi a halott. Hajat sírba tenni nem szabad, ez a halott számára hosszú utat, szerencsétlenséget jelentene, de gyertyát dobnak a sírba, hogy biztosítsák a halottnak a "világosságot a hosszú úton a túlvilágon is".

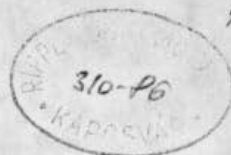
Virrasztás

A halál beálltát követő események, cselekmények - a virrasztás, a temetés, a torok, a sirra vitt étel és ital, a gyász - hagyományos rendjét a gyűjtő részben az elmondottak, másrészt a helyszíni megfigyelések alapján rögzítette. E megfigyelések alkalmat adtak arra, hogy a közvetlen vizsgálat tárgyává tegyék a hozzátartozók viselkedésére és a halottas házra vonatkozó rendszabályok megtartását, a szokás azon mozzanatait, melyek a halott túlvilági életével kapcsolatosak. Arra a kérdésre azonban, hogy mi változott meg, mely mozzanatok térnek el a hagyománytól és mennyiben, a válasz, az elemzés nem a jelen tanulmány feladata.

A virrasztás az elhalálozás napjától a temetés napjáig, sötétedéstől virradatig tart. Eredeti célja nyilván az otthon ravatalozott halott éjszakai őrzése volt.

A virrasztóba rokonok, ismerősök, barátok jönnek össze - hívogatás nélkül - ¹⁶ - távoli vidékről is.

Szimón a főravatalozott mellett gyertya ég, melyet éjfélkor gyújtanak meg. A ház előtt hajnali három, négy óra körül tüzet raknak, hogy a halott mindig "világosságban legyen". A virrasztók számára a szabadban /a ház elé/ asztalokat, székeket készítenek elő.

Ott van / a pokolban/ egy viz, nagy viz. Olyan, mind egy

"Ott van / a pokolban/ egy viz, egy nagy viz. Olyan, mind egy tenger. ~~És~~ azon át kell neki mosakodni, át kell vergődni rajta. Aztán lemosódik róla a bűnei, úgyhogy a mennyországba

Ott van / a pokolban/ egy viz, nagy viz. Olyan, mind egy

"Ott van / a pokolban/ egy viz, egy nagy viz. Olyan, mind egy tenger. És azon át kell neki mosakodni, át kell vergődni rajta. Aztán lemosódik róla a bűnei, úgyhogy a mennyországba

A család gondoskodik a virrasztók részére előkészített italról⁵⁸, bár az érkezők is hoznak azt magukkal.

Éjfélig a halott jó tulajdonságairól, a régi időkről beszélgetnek az egybegyűltek, éjjélkor a halott mellett elmondanak egy-egy "imát", s majd éjjél után kezdik el a halott kedves dalainak éneklését. / A szimei vajda holttestét a család az első éjszaka nem engedte a halottasházba szállítani! / Hajnalban tüzet gyujtanak a szabadban, s reggel, hét-nyolc óra körül, a halott tiszteletére teritenek, "mintha a halott vendégléne meg a virrasztókat!".

Az elhunyt lányai, menyei éjjélkor a holttest mellett imádkoznak, majd eléneklik annak kedves dalait.

A halottas háznál nem főznek, ujabban bolti felvágottat tálalnak fel. Pár éve még a halott kedves ételle került terítékre, s maga a halott is külön terítéket kapott. /A halott számára elhelyezett pohárból időnként egy kis italt a földre öntöttek/.

Ugy tűnik, a szimói oláh cigányoknál, a felravatalozott halott számára készített étel, ital még az élő holttest emlékét őrzi!

A reggeli előtt a halott rangidős fia felszólítja a jelenlevőket: "Egyetek, ez a tiszteletadás az ő lelkének", majd az italból a földre önt - "nyugodjon békében" - a halott tiszteletére.

#magukkal. A szimői vajda helálakor - 1983. augusztus - egy-
szerre kb. 200 fő virrasztott, Csek italra a család kb. 6000
koronát költött.

1.. Istennel köszönteni.

→ Kaposszentjakabon Kovács Rupi Rudolf, a vajda virrasztásán - 1983. szeptember 6. - a gyűjtő személyesen is részt vett, így azt részletesen be tudja mutatni.

A virrasztás, ...

A virrasztóban a következő tilalmak érvényesek: a szűkebb rokonság ~~szugyanaz~~, mint Kaposszentjakabon, lásd később/ nem ehet, nem ihat. Veszekedni, haragot tartani, koccintani tilos. Hasonlóan tilalom alá esik Istennel köszönteni.

Kaposszentjakabon a ~~gyűjtő~~ személyesen is részt vett a virrasztáson, ⁵⁹ így azt részletesen be tudja mutatni.

A virrasztás, hasonlóan, mind Szimón, addig tart, amíg a halott a föld fölött van, általában azonban páratlan napig. ^{60 4P} A virrasztóba érkezők egymást váltják a másnapi elfoglaltságuktól függően. ^{62 49}

A halottas háznál teljes a kivilágítás. Néhány éve, amikor még a halottat a háznál ravatalozták fel - lábbal az ajtó felé, mellette páratlan számú gyertyát égette - az érkezők a ravatalhoz vonultak, s felköszöntötték azt: "Isten bocsássa meg neked a többi halottal együtt". Ezután körülülték a holttestet - külön csoportban a rokonok, ill. a nők és a férfiak. Ebben a helyiségben villany nem égett.

A tárgyalt napon a virrasztásra egy-egy kisebb csoport érkezett a telepről. Libasorban vonultak a virrasztók, elől a férfiak, kezükben ital és gyertya /nyáron este nyolc, kilenc óra körül/. Apróbb gyerekeknek nincsenek a virrasztáson,

a rokon-gyerekek egy nagyobb lány felügyelete alatt a szomszéd házban alszanak.

A halottas háznál főzni, enni, aludni tilos. Hasonlóan tilos veszekedni, haragot szítani, halottlátóról beszélni, az ablakon benézni⁶², tükörbe nézni^{to}, háromszor egymás után tüzet adni.-A tilalmak megszegőinek büntetése-halál. Tilos továbbá koccintani, jó egészséget kívánni, az esküszömszót kiejteni, a felkinált italt visszautasítani, a távozóknak italt hagynia maga után. A törött üveg rosszat jelent. Mosolyogni nem illik.

A családtagok szerepköre szabott.

A feleség két sógornőjével és a legidősebb fiu a halott egyetlen lánytestvérével a konyhában tartózkodnak, ahol a sarokban három szál gyertya ég. Az ajtóval szemközt ülni tilos!

A halott lánya "felügyel a rendre", csak az aszszonyokkal beszélget. A második legidősebb fiutestvér^{td} a halott legidősebb fivérével együtt látja el a házigazda feladatkörét. Ők gondoskodnak a virrasztók italáról, "foglalkoznak az egybegyűlteikkel". Nő italt nem kínálhat, nem szolgálhat fel.

Este kilenc óra körül a legidősebb fiu és nagynénij^{td}e kocsival hozták az italt /sört/ a virrasztók számára. A hozott ital egy része a konyhába kerül, ez a mennyiség a rokonok számára fenntartott, a másik része a szoba sarkába, az un. "közösbe". ⁶⁴

A második legidősebb fiutestvér a ház előtt fogadja az érkezőket, akik így köszöntik a házigazdát: "Isten bocsássa meg

- Jó estét, Isten bocsássa meg a halottnak a többi halottal együtt!

Visszaköszönni nem kell. Azok továbbmennek a konyhába, s ugyanezen szöveggel köszöntik a bent ülőket is. A férfiak a -páratlan számú - gyertyát leteszik az ott égő három gyertya mellé, az italt pedig beteszik a közösbé, s elfoglalják helyüket a szobában. A nők kicsit a konyhában maradnak, majd az "udvaron," az ablak alatti padon, székeken ücsörögnek, beszélgetnek.

A rokonság nőtagjai a szobában nem tartózkodhatnak, a rokon férfiak is inkább csak italt szolgáltatnak fel.

A szorosabb rokonságba tartozik a halott családja, fiu- és leánytestvérei, azok gyerekei. A feleség rokonsága/ ha nem unokatestvérről van szó/ nem tartozik e körbe, ugyszintén a sógorok, sógor-nők és azok testvérei sem. Tehát csak a vérszerinti egyenesági és oldalági leszármazottak.

A férfiak, nők /beleértve a rokonokat is/ ruhája tarka, csak a halott lánya visel a fején fekete kendőt. Néhány férfi hajtókáján /kabátján/ gyászszalag.

- 46 -

A szobában ülőket a házigazda kínálja. A kínálatot visszautasítani nem szabad. Ahányszor a virrasztók ajkukhoz emelik italukat, minden alkalommal egy picit a földre öntenek a halott számára: "Isten bocsássa meg, legyen a halottak előtt" - kísérőszöveggel. A haragos is kiönti, így engesztelve ki a halottat. Ha a házigazda feladatkörét valamilyen oknál fogva nem tudja ellátni, meg kell biznia maga helyét vlnakit.

Éjfélig a virrasztók csöndesen beszélgetnek, esetleg "imádkozik mindenki magába, ami eszébe jut", majd éjfél után a szobában tartózkodók énekelni kezdenek. Családtag vagy rokon éneklésre nem bízathat senkit, ő maga nem énekelhet. Az éneklők - általában életkor szerinti sorrendben - a halott egy-egy kedves notáját mondják el /magyar vagy cigány "hallgatót"/, s a többiek, ha ismerik a dalt, együtt énekelnek azzal. Éneklés közben inni, a szobát elhagyni tilos.

Az a virrasztó, ki még virradat előtt elmegy, odaszól a családtagoknak, hogy "ne keressék". A távozók a háziak felkérésére másnap is - de általában három napig mindenképp - virrasztanak. Ha már az utolsó virrasztó is elmegy, a családtagok csak akkor pihenhetnek egy kicsit.

Az oláh cigányok virrasztáson mesét nem mondanak, e szokás a kaposzentjakabi beás cigányoknál divik, ¹³

Halotti melléklet

Egész Európa területén a mai napig ismert szokás a halott mellé különböző tárgyakat temetni. E szokás hiedelemháttere összefügg a halálon túli élet szükségleteinek kielégítésével.

Szimón az oláh cigányok a halott ^{vajda} markába pénzt tesznek, aprópénzt, "hog^{tt}y ki tudja magát váltani a tulvilágon", zsebébe pedig papírpénzt, hogy "amikyen gazdag volt itt, olyan gazdag legyen ott is." A halott bal kezébe pálinkásüveget és a vajda vajdabotot kap^{tt}, zsebébe pipát, dohányt, öngyújtót, fejéhez kalapot tettek.

Mindig az a kelt
 mely 100, az 100 k-
 pont a fejed 54

Kaposszentjakabon a halott zsebébe páratlan számú pénzt, a sirba pedig marékszám aprópénzt szór^{tt}nak. Kalapot tilos a halott fejére tenni, mert valakit magával visz. Ital is kerül a koporsóba, de ennivalót csak a sirra visznek, ill. vittek ki.

A halott szemfüdelét fejtől láb^{ig} és a száj előtt kereszt alakban föl^{vág}ják, hogy "ne a hátát hordja a tulvilágon, szabadon a kezibe vigye".

Ital nemcsak a koporsó mellékleteként szerepel, de mindkét csoportnál ismert a sirhelynek szeszes itallal való locsolása is.

lit. Antónia
 + Mihály Tóth / fele / 1920
 Ádám

Temetés

A temetés szokásrendjét, hasonlóan a virrasztás menetéhez, a gyűjtő külső megfigyelőként kísérhette nyomon a kaposszentjakabi ^{okta} cigányoknál. 68 - fel

A halottat Kaposvár keleti részén fekvő, Kaposzentjakabhoz közel eső temetőben ravatalozták fel. Míg a halottat a háztól vitték temetni, a halott siratása is otthon történt, ma a halottasházban bucsuztatják és siratják el a rokonok halottjaikat.

A temetés napján, hétfőn délután, egy-két órával a temetés előtt, a telepiek a temetőhöz közel eső vendéglőben gyülekeztek /majd ide jöttek vissza a torra is/, külön csoportot alkotva a férfiak korcsoportok szerint. Négy csoport különült el kb. a következő elosztásban: 1/ az idősök /50-60 évesek/; 2/ középkorúak /kb. 40-50 évesek/; 3/ fiatalabbak /30-40 évesek/ és 4/ fiatalok /18 éves kortól/. Kávé, italt fogyasztottak, ^{69 - fel} beszélgettek, rossz előjelnek tartották az esős időt. A halott legidősebb fivére és annak fia "felügyeltek" az otttartózkodókra. Később megérkeztek az asszonyok is, megbeszéltek az indulás időpontját, majd ők kint várakoztak.

A család nőtagjai - a feleség, a halott lánya és a nőtestvére - ezalatt otthon, lakásukon tartózkodtak. A legidősebb fiú a halottasházhoz szállította a halott ruháit, a második legidősebb fiú pedig a zenészekről gondoskodott. 70 16

Miután a családtagok is megérkeztek a vendéglőbe, a menet elindult a temetőbe, éln a halott feleségével, akit legidősebb fia vezetett. Mögöttük a család nőtagjai ill. a rokonok - külön a nők és külön a férfiak. Az elkülönülésnek e módja a sir körül és érvényesült. A temetésre kisgyerekek nem mehet.

A temetés menetét a halott testvérei szervezték meg és fizették, a gyerekek még a koszorúk kiválasztásába sem szólhattak bele.

A halottasház ravatalozójában mindenki elfoglalta helyét, megérkezett a "cigánybanda" is.

A rokonok közben - a halottöltötető hosszas rábeszélése után - megnézték a halott vajdát a hullakambában, meg akartak győződni a holttest sértetlenségéről!

A hullakamrában nagy sirást^{ba}, jajveszékelésbe kezdtek nők és férfiak egyaránt: "Jaj, Rupi, Rupi! Ugye alszó! Nézzétek, mit ha aludna!" Amíg a legidősebb fivér a halott arcát törölgette zsebkendőjével, a halottöltötető a feleségtől kapott köteg papírpénzt becsusztatta a halott zsebébe /magyarázatát lásd korábban - halotti mellékletek/, addig a nővér egyetlen rántással lehuzta a halott leplét.⁷² ⁷⁰

Miután a családtagok ismét visszatértek a ravatalozóba, már felravatalozták a holttestet is. A zenekar magyar nótákat játszott, a zene hallatára megkezdődött a "közös siratás"- kiabálás, jajveszékelés.

Kis idő múlva jobbról a férfiak menete elindult a koporsó felé, majd egyenként búcsút vettek a halottól. Halkan, hosszasan mondták - sajnós a gyűjtő számára rögzíthetetlen - érthetetlen szövegüket.

A halott legidősebb fivére sokáig időzött a ravatálnál és a koporsóba pénzt, pálinkásüveget "csempészett". Mögötte a halott fiai álltak születési sorrendben, a legkisebb fiú megcsókolta a halott lábát. *JK*

A halott lányá - mögötte az asszonyok - a másik oldalról közelítették meg a koporsót, nagyon siratta apját. A zenekar ^{74.5P} szünet nélkül játszott.

A koporsó lezárása előtt a halott családja még egyszer a holttestet körülállta, most már a fej felőli oldalon. A felravatalozott halott kivitelét lánya hangos sikoltozása, a rokonság jajveszékeltése kísérte. A siratás a katolikus pap és a kántor érkezésével alábbhagyott, a zenekar is elcsöndesedett, megkezdődött a hivatalos temetési szertartás.

A családtagok, rokonok az egyházi szertartást csöndben, szinte közömbösen hallgatták, minden meghatottság nélkül. A telepiek közül néhányan és a jelenlévő magyarok imádkoztak.

A szertartás végeztével az egyház képviselői, mögöttük a halott kocsi majd a zenészek, nyomukban a férfiak - a családtagok és a szűkebb rokonság, a

férfiak után a nők, ill. az idegenek vonulnak a sirhelyhez, zeneszóval.

A sirhely - "előkelő helyen" - az ut mellett, a főkapuhoz közel eső részen volt, tulajdonképpen a halott szüleinek sirja az /rátemetkezés/.

A zeneszónak, a siratásnak az egyházi ceremónia kezdete vetett véget, hogy majd folytatódják a kopersó leengedésével.

Közben a halott lány elájult. Miután azertartás befejeződött, az egyház képviselői is elmentek, mindenki a távozó zenészeket kereste. "Most kéne játszani!" - felkiáltásokkal. Amikor a koszorúk, virágok is a sirra kerültek, megindult a menet vissza az étterembe, hogy megüljék a halott tiszteletére tartott első tort. A temető kapujában a második legidősebb fiú fogadta feleségével a részvét-nyilvánításokat.

A halott siratása, a gyászoló család fájdalma, ill. az érzelmek külső jeleinek megnyilvánulása az évek során eltompult, finomodott. Csak az adatközlők elmondásai alapján tudjuk rekonstruálni a néhány évtizede még élő érzelemkitörések "látványosabb" gesztusait:

"Volt olyan, hogy lehuzta magáról a ruhát, repegette a kendőt, a haját tépte. A gyvones években volt, hogy bele is ugrott /a gödörbe/. Jajgattak,

7
- 52 -

akkor fogták a nőt vagy a férfit és elvitték a sirtól."⁷⁷ "Megtépi hajukat, arcukat karmolják vagy megvágják a két cofjukat és bedobják a sirba. Mikor eltemették, hintik rá a bort - igyál, mulassál! Muzsikával temetik, dalolnak, táncolnak, de csak az idegenek, a rokonok nem."⁷⁸ "Sirtak, hajukat tépték, kikarmolták magukat, kihaltak /elájultak/."⁷⁹

Az előző adatközlésben elhangzott temetőbeni ének, tánc szokása már a középkortól egyházilag tiltott szokás, hasonlóan a "duhaj halotti toroké" is.

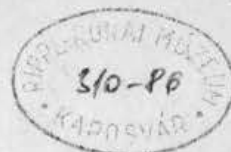

Halotti melléklet

Egész Európánk területén a mai napig ismert szokás a halott mellé különböző tárgyskat temetni. E szokás hie-
delemháttere összefügg a halálon túli élet szükségleteivel.

Szimón az oláh cigányok a halott vajda markába pénzt tettek, aprópénzt, hogy "ki tudja magát váltani a túlvilágon". Zsebébe "minden család 50 vagy 100 koronát tett, hogy amilyen gazdag volt itt, olyan gazdag legyen ott is /a túlvilágon/.⁵⁴ A halott bal kezébe pálinkás üveget és a vajda vajdabotot kapott,⁵⁵ zsebébe pipát, dohányt, ügyujtót, fejéhez kalapot tettek.

Kaposszentjakabon a halott zsebébe páratlan számú pénzt kellett tenni, a sirba is marékszám szórtak aprópénzt. A halott fejére tilos volt kalapot tenni, mert valakit magával visz. Ital is került a koporsóba, de ennivalót csak a sirra visznek, ill. vittek ki. A halott szemfüdelét fejtől lábíg és a száj előtt kereszt alakban fülvágják, hogy "ne a hátán hordja a túlvilágon, szabadon a kezében vigye". Ital csak a koporsó mellékleteként szerepel, de mindkét csoportnál ismert a sirhelynek szeszes itallal való locsolása is.

Halotti torok - emléktorok

Kelet-Európában ismét, nálunk csak a román környezetben élő bukovinai és moldvai magyaroknál /székelyeknél/ és a cigány lakosság körében, az emléktorok tartása.

Kaposszentjakabon, az oláh cigányok körében az emléktorok időpontjai - a temetés napja, hatodik hét, évforduló - bizonyosan összefüggenek a lélek tulvilági életének állomásaival /lásd előbb/.

A szimói oláh cigányoknál kilenced-napra és egy évre teritnek a halott számára. A teriteket a konyhába vagy az udvarra teszik ki, a tányérba olyan étel kerül, amit a halott szeretett. Ha reggelre az ételből hiányzik, a "halott szépen hazajött, nem haragszik". Ugyanitt az élő holttest elképzeléséhez képzetéhez kapcsolódik az a szokás, amely a magyar nyelvterületen már csak szórványosan fordul elő, ti., hogy a virrasztáson a felravatalozott halottnak is teritnek. Néhány éve a sirra is vittek ételt, italt a cigányok, ma az enivalót a sirásónak, vagy az ott tartózkodó idegennek adják. Gyümölcsöt és italt még 1983-ban is vittek a sirra. ⁸⁰ Harmadnapra pedig gyászmisét rendelnek!

Kaposszentjakabon kb. a hatvanas évekig a halottas háznál toroztak, ma legalább az első tort a vendéglőben tartják.

02.

A 68. jegyzetpont helyett folytatva a szöveget

.... cigányoknál, Kovács Rupi

Rodolf, a vajda temetésén 1983. szeptember 12-én.

A 69. jegyzetpont helyett, folytatva a szöveget

...italt fogyasztották, az első kortyot ist

is a földre öntötték. Beszélgettek,...

Az oláh cigányok hite szerint az idegenek által elfogyasztott tori étel és ital a tulvilágon a halott asztalára kerül. A halotti terítéket pedig abba a szobába tették /asztalra, ablakba/, ahol a halott ravatal volt, s ott az első éjszaka nem aludtak.

A tori ételből, italból rokon nem ehet, de kb. a századfordulón még e tilalom nem volt érvényben.⁸¹ Ma úgy tartják, hogy a rokon által elfogyasztott étel a halottat röviditené meg,⁸² és ilyen esetekben idegen számára kell fizetnie vacsorát.

A századfordulón a halottas háznál magyar asszonyok főzték a tori ételeket, külön a rokonok, külön az idegenek számára. A halott kedves ételét mindig az idegenek kapták.

A meghívás mindig a közeli férfirokon feladata. A toron, az étkezés előtt e férfirokon "beszédet tart", méltatja a halott jó tulajdonságait, köszönetet mond a virrasztóknak, a toron résztvevőknek és felszólítja a jelenlevőket a vacsora elfogyasztására: "Isten éltesse a többi halottal együtt, legyen előtte e enni-való".⁸³

A tori ételek közt szerepel^t a birkahus, a marhahus, káposzta, puliszka, kelt kalács, ill. italok.

"Valamikor nagyobb volt, mint a lakodalom. Ott

A 72. jegyzetpont helyett, folytatva a szöveget

⇒ ... a halott leplét, Igy
győződött meg arról, hogy a halott teljes értékű ember-e,
a boncolást követően "nem hiányzik-e róla valami". /E
hiedelem a tálvilági képzetekkel kapcsolatos/.

Miután ...

volt mindenki, akkor nem volt haragos. A rokonok Pesten még ma is így tartják. Van ott sült hus, rántott hus, töltelékek. Kiviszik az udvarra az asztalt, ott esznek. Külön ételt a rokonok, külön a vendégek. A halottnak is teritenek, egy darab hust, egy kalácsot, vizet. Azt mondjuk, evett hále. Aztán a többit kidobják." ~~84~~ 68

^{roji}
A vajda tiszteletére tartott tort vendéglőben készítették elő, az összeget a család állta. A temetésről a résztvevők egyenesen a torra mentek. Hátranézni közben nem szabad, halált jelent. /Elhárításként háromszor leköpködi az illető saját magát. 1983-ban fogyasztott tori ételek: pörkölt, rántott hus, bor, sör, pálinka, sütemény. Vérrokon nem ehet, nem ihat. Az italból az első korty a halotté /a földre öntik/. Koccintani tilos.

A tor végeztével elindulnak a torozók haza. Elöl a vendégek mennek, hátul egy csoportban a rokonok, a család.

A második emléktort hat hét után, a szigorú gyászidő leteltével, tartják. Ide már csak a meghívottak szűkebb csoportja megy. Most a háznál főznek és tálnak, a családtagok is fogyaszthatnak a tori ételekből. A hangulat már vidámabb, mint az előző toron.

Egy év után, a gyász elteltével, évfordulóra ülik Szentjakabon a harmadik emléktort, ahol már énekelnek, táncolnak, "fölszabadul" a gyász.

A halotti tor szokását még századunkban is gyakorolták a szomszédos szláv népeknél, a románoknál és nyelvrokonainknál is, csak az emléktorok dátumai kötődtek különböző időpontokhoz, melynek magyarázata eltérő volt.

A gyász

A gyász a halál beálltától kezdődik, a gyászidő a temetés-től, s tart hat hétig /szigoru gyász/, ill. egy évig.

Legtovább a család gyászol, a sógorok, sógornők hat hétig, esetleg három hónapig. A szigoru gyász ideje alatt ^{az udvarjai (diárok)} a nők hajukat levágják, nem fésülködnek, nem mosakszanak, nem mosnak és varrni sem szabad. A nők kibontott hajukat vörör, később fekete szalaggal kötik át. A férfiak nem borotválkoznak. ^{85 69} Énekelni, táncolni, szórakozni tilos. /*mindkettő any.*

Az asszonyok fekete kendőt kötnek, a férfiak fekete gyásslalagot viselnek. A fekete szín, mint a gyász színe, valószínűleg a cigányoknál is az utóbbi néhány évben terjedt csak el. Kaposszentjakabon a közeli rokon csak 16-18 éves kortól viselhet fekete gyászruhát, hiszen a szín kötelez, az azt megszegőt a közösség megszólja.

Ugyanitt a temetés után hat héttel a családtagok kimennek a temetőbe, ill. felkeresték a halott sirhelyét és valmi~~ly~~en módon azt megjelölték /pl. bádoggal, piros szalaggal, lyukas huszfilléressel, drótdarabbal, stb./, hogy később megismerjék. E szokás magyarázata - az írástudatlanság.

1960-ban a vajda és a telep legidősebbjei "rendeletet hoztak", melynek értelmében a szigorú gyásztiltó cselekményei csökkentek, vagy megszűntek.⁸⁶ E módosítás oka a telep és a város intenzívebb kapcsolata, "szégyenlenék már magukat így járni a városba".

A fenti példa is jól mutatja, hogy a szokás elemei idővel változnak, szigoruk enyhül, azokat újak váltják fel. Néhány elem pedig elveszíti létjogosultságát, elpusztul, feledésbe merül.

*

Ugyanitt a temetés után hat héttel a családtagok kimántek a temetőbe, ill. felkeresték a halott sírhelyét és valamilyen módon azt megjelölték /pl. bádoggal, piros szalaggal, lyukas kék huszfilléressel, drótdarabkával, stb./, hogy később megismerjék. E szokás magyarázata az irástudatlanság.

Kaposszentjakabon a telepiek 1948-ban - az elmondottak alapján - kihirdették, "rendeletet hoztak", hogy a halott nem jár vissza! "Erdélyben még azt mondták, hogy hazajár. De itt már a nép művelődött, már nem hitték. Így azt mondjuk, hogy a halott már nem jár haza. Ha valamelyik halott hazajön, akkor azt a Jó Isten engedi el."⁷⁰

1960-ban újabb "rendelet" született Kaposszentjakabon, melynek értelmében a szigorú gyász tiltó cselekményei csökkentek, vagy megszűntek. E módosítás oka a telep és a város intenzívebb kapcsolata, "szégyelmék már magukat így jární a városba". "1960-ban meghalt a nagybátyám...,akkor hoztunk azt a rendeletet a fiával, Mátéval, hogy mi Magyarországon már minden két kétben borotválkozunk. Főzni, varrai, mosni, mosakodni is szabad a gyásziidő alatt. Szépnek szép a gyász, aki be tudja tartani, de mié ugye nem tudjuk betartani. Bejárunk a városba, meg itt Magyarországon már más..."⁷¹

A fenti példák is jól mutatják, hogy a szokás elemei idővel változnak, szigoruk enyhül, azokat újak váltják fel. Néhány elem elveszti létjogosultságát, elpusztul, feledésbe merül.

akkor fogták a nőt vagy a férfit és elvitték a sirtól.⁶⁰ "Megtépi hajukat, arcukat karmolják, vagy megvágják a cofjukat és bedobják a sirba. Mikor eltemették, hintik rá a port, igál, mulassál! Muzsikával temetik, dalolnak, táncolnak, de csak az idegenek, a rokonok nem."⁶¹ "Sírnek, hajukat tépték, kikarmolták magukat, kihaltak /elájultak/."⁶²

Az előző adatközlésben elhangzott temetőbeni ének, tánc szokása már a középkortól egyházilag tiltott szokás, hasonlóan a "duhaj halotti toroké" is.

A szimői vajda temetéséxx 1983. augusztus 15-én volt. Sajnos csak a temetés utáni napokban érkeztem a helyszínre, így a temetés menetét csak - az elmondottakon túl - a kapott fényképek segítségével és a falubeliek elbeszélése alapján tudtam ellenőrizni.

"Az volt a kívánsága Andrásnak, hogy ne érje föld! Az rossz! Csak a kutyát dobják a földbe. Itt a mi körzetünkben csak Szömön volt ilyen /nagy/ temetés. A sirja, az ki volt téglázva, mind egy fal, bevakolták, aztán csempével kicsempézték. Alája szőnyeg /tettek/. Mind egy szoba! Piros szalaggal engedték le a koporsót, a TV-ben látta a fiam, hogy a Breznyevet is így temették. Piros szalaggal van a koszorú is a kereszten. Régen nem gyászoltak feketeben, ami vót, abban. Földet nem dobtak a gederbe,

310-16

azt kár lett volna oda dobni, inkább filléreket, ha valaki skart. Amilyen élete itt, ott is olyan élete lesz neki. Pezsgővel locsolták /a koporsót/ azért, mert lakodalomba volt divat, hogy üntötték a menyasszonyokat, üntötték a fejére. Ezért a vejem is csinálta. Két liter pezsgővel. De nem csak a vajdának, csinálták ezt régebben is."63

"Azér engedték le piros szalaggal, mer' a kötél már nem fért volna bele /a sirba/, Ki volt csempézve. Azt mondtuk, a vajdát kötéllel mégse engedhetjük le!"64

"40.000 koronát vettek ki a póstáról a temetésre, a sirt kibetonozták, feneke, oldala kicsempézve. A koporsó alá szőnyeget tettek, a koporsó belsejét körberakták üvegekkel. Pipa, dohány, szivarok a zsebibe, meg mellé. Szót neki a cigányzene, de pap temette. Vótak vagy kétszázan, hét autóval, meg sok falubeli. A halottasháznál, mikor főravatalozták, ott huzták a cigányok, inekütek, még a felesége is. Te^{le}vót a mikrofon meg a hegedű vonója 500 koronákkal. Mikor leengedték a sirba, a koporsóra pezsgőt üntöttek. Több mind egy óra hosszágig énekütek, szórták a pénzt, de földet nem dobtak rá, hogy ne nyomja..."65

A kaposszentjakabi oláh cigányok hite szerint az idegenek által elfogyasztott tori étel és ital a tálvilágon a halott asztalára kerül. Mindkét csoportnál a halotti terítéket abba a szobába tették /asztalra, ablakba/, ahol a halott ravatala volt. Ebben a szobában első éjszaka nem aludtak.

A tori ételekből, italokból rokon nemfogyaszthatott, de kb. a századfordulóig még e tilalom nem volt érvényben /Kaposszentjakab/. Kaposszentjakabon ma úgy tartják, hogy a rokon által elfogyasztott étel a halottat rövidítené meg, ilyenkor idegen számára kell vacsorát fizetnie a tilalmat megsértőnek.

A kaposszentjakabi oláh cigányok adatai alapján a századfordulón a halottas háznál magyar asszonyok főzték a tori ételeket, külön a rokonok, külön az idegenek részére. A halott kedves ételét mindig idegenek kapták.

Mindkét csoportnál férfi kivogatót a torra, ahol étkezés előtt az egyik férfirokon "beszédet tartott", méltatta a halott jó tulajdonságait, köszönetet mondott a virrasztóknak, a toron résztvevőknek és felszólította a jelenlévőket a vacsora elfogyasztására: "Isten éltesse a többi halottal együtt, legyen előtte ez a ennivaló".⁶⁷

Kaposszentjakabon a tori ételek közt szerepelt a birka-
hus, a marhahus, káposzta, puliszka, kelt kalács, ill. italok.
"Valamikor nagyobb volt, mint a lakodalom. Ott

-30/2-

-22-

G. HALOTTI SZOKÁSOK

Halotti szokások

(41)

Az oláh cigányok körében halotti szokásokról, a halottal kapcsolatos teendőkrol nem könnyu anyagot gyujteni. A halottol valo nagyfoku felelem es a halott irant erzett tisztelet vegyes erzelmei nagymertekben megnehezitik ezt.

↳ Talan nem erdektelen elemzes ala venni a gyujtes kulonbozo idopontjaiban nyert anyag mennyiseget¹⁴ es azt, hogy a kozlések mely témaköröket érintették²² bővebben: Már az első adatközlésekből kiderült a szokáskör váza - a ravatalozás, a halotti mellékletek, a tor, a gyász, ill. az időpontok tisztázódtak. E közlések azonban csak általánosságban érintették a szokásanyagot; az apró részletek, a tilalmak, az előírások, a kötelező - egy-egy szokáselemet kísérő - cselekmények hiányoztak a közlésekből. A tulvilági képzetek a pokolbéli szenvedések részletein túl alig kerültek felszínre. Részletesebb a halotti melléklet, a gyász és a visszajáró halottal kapcsolatos tényanyag, ám a virrasztás menete, a feladatkörök el látása, a virrasztók helye, kötelező viselkedési formái, bizonyos normák betartása, hasonlóan a temetés részletei, az összefüggések csak a virrasztáson és a temetésen való részvétel^{23/5} után derültek ki.

A cigányok halotti szokásaival kapcsolatos anyag időben nehezen behatárolható; az emlékezet-őrízte elemekből, a konkrét halálesettel kapcsolatos szokások megfigyeléseiből és a kettő közti eltérések adataiból csak arra tudunk következtetni, hogy mi az, ami ma, 1983-ban az adott csoport kedves halottja körüli szokásokban megtalálható.

Halál

1. sor kimarad

A haldokló, ha érzé a halál jöttét, magához hivatja családját, hogy elbucsu^ezzék tőlük. Mindezt teheti addig, amíg a halál vagy az ördög meg nem jelenik^e lábánál. Ekkor még él, ^{de nem beszél} ~~és~~ beszélni már nem tud, képtelen gesztikulálni ~~is~~.

Kaposszentjakabon ~~az~~ ~~álán~~ cigányoknál az ördögöt csak a haldokló látja, védekezni nem tud ellene²⁵, s ha már fejénél mutatkozik, jelzi a halál beálltát.

"Az ördög a haldokló előtt ördög alakban jelenik meg. Azt csak ő látja. Amikor a lábánál van, akkor még él. A halott észreveszi, csak nem tud beszélni, elveszi a hangot, mutatni sem tud. Csak elkövesedik a szem. Akkor már látja /az ördögöt/. És akkor bessapja az ördög a halottat, úgy csapja be - nem jó, hogyha van egy beteg és adok neki állan-

dóan tablettát, meg vizet, mer akkor avval csapja be, hogy - ugyanavvá változik, mind ő. Akkor ad neki vizet, megissza, a halál vizét issza meg. Elveszi a lelkét, hogy ne tudjon beszélni. És akkor mutatkozik a fejénél, a javaszasszony mondta, amikor a fejénél mutatkozik, akkor már meghal. Akkor elviszi a halott testit, elviszi magával a földbe. És akkor tudja meg a halott is, hogy meghalt, mikor a pap így háromszor rádobja a szentelt vizet. Addig nem tudja a halott, hogy ő meghalt. Akkor az ördög örül, elkezd ugrálni, ott van a sírok mellett. Figyeli, nevet, röhög. Ezt így mesélte a tudós asszony!"^{26/6}

Szimón a halál magas, álla fölköttve, kaszával a kezében mutatkozik a haldokló fejénél. (X)

" (X, 1) // 17

Lélek

Minden természeti népnél ismert a hiedelem, hogy az ember lelke alvás alatt ~~ideiglenesen~~, halála után pedig félgleg elhagyja a testet, önálló életet kezd. Ez az un. árnylélek. E hiedelem ~~ismert~~ ^{meghálálta} a cigányoknál is.

"Ha az ember alszik, akkor halott. /Kaposzentjakab/. "Ha alszik az ember, a halál mellette van."

/Szimón/

Ájulás következtében is távozik a lélek a testből, erre utalnak Kaposzentjakabon az "elhalt", "kihalt" kifejezések is. Szimón a halott fia álmában

78.

beszél meghalt édesapjával, ugyanis amikor alszik - az 5 hitük szerint - lelke elhagyva testét találkozik a halott lelkével. Emberi alakban jelenik meg, kezében körbebotja. Ám a halottal csak az tud beszélni, aki mélyen alszik és hirtelen fölébred, így emlékszik rá.

AGY
L.T.
"az öszi..."

//

1/18

Kaposszentjakabon úgy tudják, hogy alvás alatt az ember szive is pihen, mert munka közben a szív "fel van hevítve".

A halál beálltával az ember lelke egy akkor született gyerekekben él tovább - vallja mindkét csoport.

"A lelke /halottá/ átmegegy egy most született gyerekekbe. Mert olyan /a lélek/, mind az ember hangja. Egyet kiabál, lehet hallani kilométerrel! Mert a lélek, az vándorol"^{27 19}

A lélek a halál pillanatában elhagyja a testet és a temetési szertartás kezdetéig vándorol. Ezalatt felkeresi a halott régi tartózkodási helyét, azt a vidéket, ahol született, majd a temetésre tűzön-vizen jön keresztül. (Könyv)

"A temetés pillanatában érkezik fáradtan vissza a halott lelke. Akkor sir, mert látja, hogy önmagát temetik. Ekkor elhalt szülei ott állnak mellette és vigasztalják. De csak sir, sajnálja a családját. Ezután a lélek visszamegy a testbe és eltemetik a halottat."^{28 20}

Mindkét csoportnál hasonlóan ismert a lélegzet-
lélek is, a testből távozó lélek lélegzet, levegő,
füstcsóva, sárga karika... alakjában. Itt a lélek
a testtel szoros kapcsolatban van.

Kaposszentjakabon az oláh cigányok a halál be-
álltát a vérkeringés megszűnésével is magyarázzák.²⁹ 21

E párhuzamosan futó lélek-alképzelés ma már
Európában csak asökevényes formában fordul elő,
az oláh cigányoknál azonban még elevenen él. Az egy-
házi és nem egyházi elemekből összeötvöződő, különbö-
ző koru képzeteket színesítik még a tudós asszonytól
/ értsd itt halottlátó/ nyert értesülések is, ill. a
test-lélek dualizmusának egyházi tanítása. Am Szent-
jakabon Isten helyett Jézus lehel lelkét az emberbe. ^{metis}

Tulvilági képzetek

A cigányok ^{teste} tulvilágba vetett hite az előbbiekből
következően szövevényes, szánthe áttekinthetetlen.

^{metis} A halott lelke hat hét után elhagyja addigi tar-
tózkodási helyét, as sirba temetett testet. Ezt kö-
vetően - általában - már nem mutatkozik az élőknek.
A második emléktor időpontja /szintén a ^{odik} hat hét/ egy-
ben a szigorú gyászidő zárónapja is..

A test a tulvilági életet csak akkor kezdi el,
miután rothadásnak indul a sirban. Ekkor kiesik a
szem, leesik az orr, a fül, a hus, s egyes adatok
szerint "ekkor az Ur Jézus fölviszi a testet, és a

halott lelke akkor kapja meg testét. Ez a halál után egy évre van, /csak akkor lesz a halott teljes szívvvel. Addig a lélek csak bolyong, amerre járt." ^{23/}

Kaposszentjakabon a eigányok a halál évfordulóján ülik meg a harmadik emléktort, mely az előbbieknél már sokkal vidámabb. Ekkor fölszabadul a gyász, már énekelnek, táncolnak.

A halottak a tulvilágon is ugyanolyan életet élnek, mint itt a földön: *(Minden szomszéd)*

Handwritten notes:
A halottak a tulvilágon is ugyanolyan életet élnek, mint itt a földön.
A pénz - tiz fillér ott egy millió forintot ér - kell, hogy kártyázzanak, árulnak, ugyanugy mint igt. A sánta ott is sánta. A lelke él, csa a test van elhalva. A rokonok ugyanugy összejárnak, esznek, isznak, énekelnek, táncolnak. Ugyáblyan gazdagok, mint itt. A kisgyerekek mind angyalok lesznek, fogják anyjuk kezét. A virrasztáson ami italt kiöntenek a földre, az a halott itala. A toron ami ételt az idegenek megesznek, az a halott étele. A toron amit esznek, az óneki annyit jelent, hogy tele lesz az asztala a tulvilágon, met egy évig saját pénzén semmit nem vehet."

"Járnak egybe a halottak a föld alatt, mennek egybe a rokonság, éjjel tizenkét órakor." ²⁴

"A halottak ugyanugy mennek, mint itt a földön. A pénz - tiz fillér ott egy millió forintot ér - kell, hogy kártyázzanak, árulnak, ugyanugy mint igt. A sánta ott is sánta. A lelke él, csa a test van elhalva. A rokonok ugyanugy összejárnak, esznek, isznak, énekelnek, táncolnak. Ugyáblyan gazdagok, mint itt. A kisgyerekek mind angyalok lesznek, fogják anyjuk kezét. A virrasztáson ami italt kiöntenek a földre, az a halott itala. A toron ami ételt az idegenek megesznek, az a halott étele. A toron amit esznek, az óneki annyit jelent, hogy tele lesz az asztala a tulvilágon, met egy évig saját pénzén semmit nem vehet." ^{33 45}

78.

Halottak országa - Tulvilág

A tulvilág hollétére vonatkozó adatok merőben eltérők, ellentmondóak.

↑ a hell világban 1 ant

Szimón:Az idősebbek szerint: " Allattunk is van világ. Ott vannak a halottak. Amikor eltemetik, oda megy a lelke. A test marad a holtban, megy a sirba. Ott lent már egybe vannak. Ott a halál. Mennyországba a lelke kerül, ha rossz, akkor a pokolba. Ha nem tudjmegegváltani magát, lent marad a pokolba. Először ki kell váltani magát - hát ugy mondjuk - a halálhál. Addig ujonc." 26

*35 pp. A fiatalabb generáció már egyértelműen pokolról és mennyországról beszél: "Alattunk pokol van, fönn ① a mennyország. Lelke a mennyországba, teste a pokolba /kerül/. Ott van ilyen döntőbiróság, az magyarok bírása. Azok döntenek, hogy mellik fogadja be. A földön, mikor élő volt, és rossz volt, akkor az ördöghöz állt át, ha jó volt, akkor befogadják az angyalok közé. A mennyország kapujában váltsa meg magát." 27

" " 28
Kaposzentjakabon többször elhangzott az a kijelentés, hogy a mennyország és a pokol is fönt van. E közlések alapja az a hiedelem lehet, hogy a halottak a tulvilágon egymás mellett, de egymástól elválasztva, elkülönülve /fallal; Jordán vizével; mint két szoba; mint két

mint két rossz ház,.../ élnek. Egyik oldalon a bűnösök, másike oldalon a jók kapnak helyet.

Kovács Domokos, öccse, a vajda halála után ezt a következőképp magyarázza el: "Este /a temetés napján/ a halott már találkozik édesanyjával. Az első éjjel, mikoreeltemetik, az anyja megkérdezi:

- Hogyan haltál meg fiam? Mi ujság van ott kint?

- En nem tudom, anyám, hogy hogyan haltam meg! Bementem a kórházba, elaludtam. Hogy vagytok? És te, hogyan haltál meg?

- Nem tudom!

Es akkor a halott sir, siratja a családot. Akkor anyja vigasztalja:

- Ne sirjál fiam!

Nyugtatja. Anyjával ott van, kezét fogja az elhalt kisfia is.

Az első éjjel, éjfélkor a többi halott őt megveri, az anyja is, beavatják, mert ujonc.²⁹ Mert a régebben elhaltak már messziről látják, hogy ki jön, férfi vagy nő. A második éjszaka ő veri meg a többi halottat, majd leváltja az utolsó halottat, aki eddig a temető kapujában őrködött és ettől kezdve ő áll csórá³⁶, amíg a kakas nem kukorékol, míg új halott nincs.³⁷ Ekkor váltanak. Legtovább ~~hat-hétig~~ /áll őrt/, hat hét után a halott lelke fölmege az Ur Jézus elé. Mikor az Ur Jézusnak kell, ugy egy évire, akkor felviszi a testet.

Ájulás következtében is távozik a lélek a testből, erre utalnak Kaposzentjakabon az "elhalt", "kihalt" kifejezések is. Szimón a halott fiát álmában beszél memrég elhunyt édesapjával: "Az öcsém a mai napig is éjjel beszél velem. Akimélyen alszik, az beszél a halottal. Ha valaki mélyen alszik, kimegy belőle a lélek. Beszél velem. /A halott/ úgy van, szabályosan mála a görbebot, a halott lelke jár vissza emberi alakban. De az illető nem látja, csak ha mélyen alszik és hirtelen fölkel."¹⁸ Kaposzentjakabon úgy tudják, hogy alvás alatt az ember ~~szíve~~ szíve is pihen, mert munka közben a szív föl van hevítve".

A halál beálltakor az ember lelke egy akkor született gyerekekben él tovább - vállalja mindkét csoport.

"A lelke /halotté/ átmegy egy most született gyerekekbe. Mert olyan a lélek, mind az ember hangja. Egyet kiabál, lehet hallani kilométerre! Mert a lélek, az vándorol."¹⁹

A lélek a halál pillanatában elhagyja a testet és a temetési szertartás kezdetéig vándorol. Ezelatt felkeresi a halott régi tartózkodási helyét, azt a vidéket, ahol született, majd a temetésre tűzön-vizen jön keresztül. /Kaposzentjakab/

"A temetés pillanatában érkezik sáradtan vissza a halott lelke. Akkor sir, mert látja, hogy önmagát temetik. Ekkor elhalt szülei ott állnak mellette és vigasztalják. De csak sir, sajnálja a családját. Ezután a lélek visszamegy a testbe és eltemetik a halottat."²⁰

7. JEGYZETEK

1. Néhány cigányokkal kapcsolatos tanulmány, amelyeket főképp a terepmunka előkészítése során különleges haszonnal forgattam: Benicsik János: A cigányok változó jelenünkben. Gyula. 1982; Cigányok, honnét jöttek - merre tartanak? /Szerk.: Szeghő László/ Bp. 1983; Erdős Kamill: A Békés megyei cigány dialektus Magyarországon. Gyula. 1959; Erdős Kamill: A cigányok kutatásának helyzete Magyarországon. Cigány Archivum Td 77.81.289. Gyula. é.n.; Erdős Kamill: Cigány törvénytörvények. Népr.Közl. 1959. 1-2. 203-215.1.; Erdős Kamill: Cigány temetés. Népr.Közl. III. 3-4. Bp. 107-127.1. 1958.; Erdős Kamill: A magyarországi cigányság. Törzsek, nemzetségek. Népr. Közlemények III. 152-173.1. 1958.; Horváth Rudolf: A magyarországi kóbor cigányok eredete, életmódja, szokásai. Cigány Archivum. Gyula. C-369/1982.; Magyar Statisztikai Közlemények. UF. IX. 1895. A Magyarországhoz 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Bp.; Mészáros György: Cigánydialektusok Magyarországon. A JPMÉ 14-15. /1969-1970/ Pécs, 1974. 309-321.1.; ROMA, Válogatás a cigányokkal kapcsolatos sajtótermékekből. ^{1980.} Népműv.Int. Bp. 1981.; Szapu Magda: A kaposzentjakabi oláh cigányok hiedelemvilága. Somogyi Múzeumok Közleményei IV. Kaposvár. 1981. 127-139.1.; Tárkány Szűcs Ernő: Magyar jogi népszokások. Bp. 1981.; Vekerdi József: A cigány népmese. Bp. 1974.]

Vekerdi József: A magyarországi cigány kutatások története. Debrecen. 1982.; Wlislócki Henrik: A cigányok életmódja, szokásai, hiedelmei. In: A Pallas Nagy Lexikona IV. Bp. Cigányok külömmelléklet. XXX.1. 1893.

↳ 2. A kaposzentjakabi cigányok között ismert ...

3. Mindkét csoport r.kat. vallású. A kaposzentjakabki adatok azt engedik sejtetni, hogy a görög-keleti vallás hatása is érte őket /lásd előző jegyzetpont is/. A vallás a vizsgált két csoport életében az emberélet három fontos állomásánál - a születés, esküvő és halál - már erőteljesebben jelentkezik. A bucsujáróhelyeket /Segesd, Andód, Csatka, .../ szívesen látogatják, a csatkei bucsú nagy esemény a cigányság életében. Szeptember 8-án a magyarországi cigányok színe-java itt gyülekezik, gyűlést tartanak, esetenként Franciaországból érkező pap celebrálja a misét - nyelvükön!

4. Az anyaggyűjtés magyar nyelven történt, így a terminusokat is így idézem. Az adatközlők szó szerinti közléseit idézőjelben adom. A terminusokat ritkán szedve, ugyanakkor elá húzással emelem ki az általam figyelemfelkeltésre szánt részeket.

5. Rostás Máté /1923/ kaposzentjakabi adatközlőnek a magyarországi cigány csoportokra vonatkozó anyaga forrásai és rétegei pontosan nem állapíthatók meg. Feltételezhető, hogy kereskedőként évek óta járja az országot, kapcsolatba kerülhetett 1-1 csoporttal.

6. Rostás Máté /1923/ édesapja, Rostás Lajos 1913-ban Kaposváron volt katona, így jól ismerte a várost.
7. Kaposszentjakabon 1983-ban Kovács Rupi Rudolf, a vajda 50.000 forintot fizetett fia menyasszonyáért. Ha a házasság nem lép életbe, vagy a fiatalok "szétmennek", a visszafizetendő összeg ennek duplája, ez esetben 100.000 forint.
8. Kaposszentjakabon a telepiek a vajda halála után nagy gondban voltak, kit válasszanak meg új vajdának. Az elhunyt legidősebb fia erkölcsi élete, jellembeli hibái esélyét csökkentették, tekintélye megcsappant. A választás így a legidősebb férfitestvérré, Kovács Domokosra esett.
9. A tanulmányal kapcsolatos hang-, fotó-és adattári anyag megtalálható a Rippl-Rónai Múzeum /Kaposvár/ néprajzi csoportjának adatésárában.
10. Cigány törvénykezéséről lásd Erdős Kamill: Cigány törvénytörvény-
szék. Népr.Közl. 1959. 1-2. 203-215.1. 1959.
11. Sztojka János /1943/ Szimő
12. Szapu M., 1981.
13. Rostás Máté /1923/ közlései, Kaposszentjakab
14. A gyűjtés és a feldolgozás munkálatai 1979-1984 között folyamatosan történtek.
15. Kaposszentjakabon a vajda virrasztásán - 1983. szeptember ~~6-án~~
6-án, a temetésen - 1983. szeptember 12-én - vettem részt,
ahol hangzó- és fotóanyag is készült.

- /1935/
16. Kovács Rupí Rudolf, a vajda közlése, Kaposszentjakab.
A továbbiakban a kaposszentjakabi adatközlők neve után nem kerül földrajzi helymegjelölés, csak a szimőiek kivételek ez alól.
17. Sztojka Andrásné Sztojka Terézia, Mala, Szimő /1920/
közlése
18. Sztojka János, Szimő /1943/ közlése
19. Rostás Máté /1923/ közlése
20. Kovács Domokos /1930/ közlése
21. Konkrétan a vajda halálakor Kaposszentjakabon is ~~szimőiek~~
elhangzott az a kijelentés, hogy ha vért kapott volna,
nem hal meg. A vér az életet jelenti. Egy telepi cigány-
asszony magyar embertől kapott vért, akít később család-
tagként befogadtak, "egy vérük van". Lásd még Szapu M.,
1981. - Az erdő apjának beleképzeltek a fába. Az élő fát
nem vágják ki, mert kifolyik a vére.
- 22. A kaposszentjakabi cigányok a halottal ...
23. Kovács Domokos /1930/ közlése
24. Bihari József, Morcsi, Szimő /1930/ közlése
25. Kovács Domokos /1930/ közlése
26. Sztojka Andrásné Sztojka Terézia, Mala, Szimő /1920/ közlése
27. Sztojka József /1952/ közlése, Szimő
28. Sztojka János /1943/ közlése, Szimő
29. "Épp úgy, mint a katonaság!" - szól közbe az adatközlő lánya
30. Az adatközlő lányának az egyik helybeli rendőr mesélte,
hogy látta a vajdát halála után a temető kapujában állni.

32. Kovács Domokos /1930/ közlése

32. ua.

33. Rostás Máté /1923/ közlése

34. Az adatközlő rákérdezés után válaszol

35. Az ürdögökről részletesen előbb /Luci Feri és társai/

36. Pokolbeli szenvedések

→ 37. Rostás Máté /1923/...

38.

39.

40.

41.

42.

43.

44. Lakatos Györgyné Rádai ~~Katalin~~ Zsófia /1930/ közlése

45. Rostás Gyula /1955/ közlése

46. Hivogatni csak lakodalomba szoktak. Előszóval
vonnak párhuzamot a virrasztás, a tor és a lakodalom
között /mindkét csoport/.

47. Itt mondok köszönetet kollégáimnak: Gáll Évának, Gózszy
Gábornénak, Winkler Ferencnek, hogy segítségemre vol-
tak a helyszíni gyűjtésnél, valamint Sási Jánosnak
a genetikai táblázat elkészítéséért.

48. A páratlan szám mindvégig a szokásanyag fontos eleme

49. Az egymást váltó virrasztók szokása a kaposszentjaka-
bi beás cigányoknál már általános gyakorlat.

50. Ha valaki álmában tükörbe néz, halált jelent.

Halált jelelt továbbá pappal, meszeléssel, fekete szín-

- nel álmodni. Ugyanazt jelenti a kutya "tutulása",
s ha valaki prüsszent. Ez ilyenkor a ruhából egy
darabot le kell tépni, mert a halott a közelben van.
51. A legidősebb fiú Kovács Rupi Rodolf, Kis Rupi, a szü-
letési sorrendben őt követő Kovács Zoltán, Rekedt.
A telepen született személyek születésüktől kezdve
becenevet vagy ragadványnevet kapnak. Lásd néhány
példát a mellékelt genetikai táblázaton!
52. A halott "szívbeli jó barátja"-ként tartottak szá-
mon a telepen. A legidősebb fivér gondoskodott ar-
ról, hogy saját- és ne a közös italból szolgálja-
nak ki a virrasztáson, "nehogy elvegyem a italmeny-
nyiségét a halott elől".
53. Szapu Magda: Mesemondás virrasztáson. A mesemondás
és mesetanulás alkalmai a kaposasszentjakabi beás
cigányoknál. Kézirat.
54. Sztojka Andrásné Sztojka Terézia, Mala /1920/ közlése,
Szimő
55. A vajdabot^{ot} egy akomáromi öreg vajdától kapta még az
elhunyt édesapja. Régi pénzverettel hiszített vaj-
dabot volt. /Szimő/
56. A zenekart Siklósról hozták, mert a telepiek szerint
igazi cigányzenekart a környéken csak ott van.
57. A cigányoknál is ismert az a hiedelem, hogy aki
megfogja a halott magylábaujját, nem fél majd a
visszajáró halottól.
58. A zenekar: két hegedűs és egy nagybögös

59. A siratás, szalagon rögzítve, megtalálható a Rippl-Rónai Múzeum /Kaposvár/ néprajzi csoportja hangarchívumában.

60. Kovács Rupi Rudolf /1935/ közlése

61. Lakatos Györgyné Rádai Zsófia /1930/ közlése

62. Kovács Györgyné Pintyi Katalin közlése

63. Sztojka Andrásné Sztojka Terézia, Mala /1920/ közlése, Szimő

65. 64. Két szimői adatközlő beszámolójából a cigány vajda temetésével kapcsolatban: Maderász Sándorné Nagy Ilona /1924/ és Ember József /1923/ közlései, Szimő

64. 55. Sztojka József /1952/ közlése, Szimő

→ 66. A gyűjtőt a halott rokonsága

67.

68.

69.

70. Kovács Rupi Rudolf /1935/ közlése

71. us.

Tájékoztató irodalom

E tájékoztatóban szokásokra, néphitre vonatkozó irodalom nem szerepel, a szerző csupán néhány cigányokkal kapcsolatos tanulmányt sorol fel, amelyeket, főképp a terepmunka előkészítése során, különleges haszonnal forgatott.

BENCSEK, János, 1982.

A cigányok változó jelenünkben. Gyula.

Cigány népdalok. /Ford. Győzi László/

FO. XIII. 1981.7. 49-51.

Cigányok, honnét jöttek - menre tartanak? /Szerk.:

Szegő László/ Bp. 1983.

ERDŐS, Kamill, 1959. Ujk. 1979.

A Békés megyei cigány dialektusok Magyarországon.
Gyula.

ERDŐS, Kamill, én.

A cigányok kutatásának helyzete Magyarországon.

Cigány Archivum Td 77.81.289. Gyula.

ERDŐS, Kamill, 1959.

Cigány törvénytörzsek. Népr. Közl. 1959. 1-2. 203-215.1.

ERDŐS, Kamill, 1958.

Cigány temetés. Népr. Közl. III. 3-4. Bp. 107-127.1.

ERDŐS, Kamill, 1958.

A magyarországi cigányság. Törzsek, nemzetségek.

Népr. Közl. III. 1-2. 152-173.1.

FELFÖLDI, László, 1981.

Cigány folklórhagyományok. Muzeumi kutatások Csongrád megyében 1980. Szeged. 93-102.1.

HORVÁTH, Rudolf, én.

A magyarországi kóbor cigányok eredete, életmódja, szokásai. Cigány Archivum. C-369/1982. Gyula.

KOVALCSIK, Katalin, 1982.

A királyné lett juhász. Egy cigány epikus dal.

Zenatudományi dolgozatok. Bp. 291-299.1.

KOVALCSIK, Katalin, 1981.

A szatmár megyei oláh cigányok lassu dalainak többszólamúsága. Zenatudományi dolgozatok. Bp. 261-271.1.

Magyar Néprajzi Lexikon I-V. 1977-1982.

Idevágó fejezetek. Bp.

Magyar Statisztikai Közlemények. UF.IX. 1895.

A Magyarországon 1893-ban január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Bp.

MÉSZÁROS, György, 1974.

Cigánydialektusok Magyarországon. A JPMÉ XIV-XV, 1969-70. Pécs.

ROMA, Válogatás a cigányokkal kapcsolatos sajtótermékekből. 1980. Népműv. Intézet. Bp. 1981.

SZAPU, Magda, 1981.

A kaposszentjakabi oláh cigányok hiedelemvilága.

SMK/IV. Kaposvár. 127-139.1.

TÁRKÁNY SZÜCS, Ernő, 1981.

Magyar jogi népszokások. Bp.

VEKERDI, József, 1974.

A cigány népmese. Bp.

VEKERDI, József, 1982.

A magyarországi cigány kutatások története. Debrecen.

WLISLOCKI, Henrik, 1993.

A cigányok életmódja, szokásai, hiedelmei. In: A

Pallas Nagy Lexikona IV. Bp. Cigányok különmelléklet, XXX.1.

Jegyzetek

1. Kaposzentjakab, hajdani község, ma Kaposvár elővárosa. 1950-től tartozik Kaposvár lakott belterületéhez. Kaposzentjakab lakossága kb. 3 000 fő, ebből összesen 1 000 - 1 300 a cigány, közülük oláh cigány kb. 250 fő.
2. Szimő község - ma Zemné, Érsekújvári járás, Cseh-szlovákia, a Vág folyó bal partján fekszik Komáromtól északra. Határa a Vág mindkét partjára kiterjed, s a komáromi, galántai és az érsekújvári járás érintkező háromszögébe esik. A középkorban Nyitra vármegyéhez, a XVII. századtól Csallóközhöz tartozott.
Szimő lakossága kb. 2 800 fő, ebből mintegy 100-150 fő az oláh cigány és néhány magyar cigány család.
3. Rostás Máté /1923/ Kaposzentjakabi adatközlőnek a magyarországi cigány csoportokra vonatkozó tudásanyaga forrásai és rétegei pontosan nem állapíthatók meg. Feltételezhető, hogy mint kereskedő, évtizedek óta járván az országot kapcsolatba kerülhetett egy-egy csoporttal; ill. az adatközlő elmondása alapján a szeptember 8-i csatkaibucsu évente a cigányság számára olyan találkozási alkalmat biztosít, ahol az ország valamennyi jelentősebb cigány csoportjának képviselői összegyűlnek.

4. A telepen élők választása azért esett Kaposvárra, mert a szülők 1916-ban csempészáruval kereskedve Olaszországba jártak Gyákényesen, Jugoszlávián át, így közelebb kerültek a határhoz. Rostás Máté édesapja, Rostás Lajos 1913-ban Kaposváron volt katona, így jól ismerte a várost.
5. Teljes az elkülönülés, ami nyelvüket, öltözködés- és lakáskulturájukat, erkölcsüket, viselkedési normáikat, életmódjukat illeti.
Lásd részletesebben: Szapu M. 1981.
6. A tanulmánnyal kapcsolatos hang-, fotó- és adattári anyag megtalálható a Rippl-Rónai Múzeum /Kaposvár/ néprajzi csoportjának Adattárában.
7. Bokol`i, Szimón bokol`o -cigánykenyér, keletlen pogácsaféle, hamuban sütötték, nem zsirban.
8. pl. a szimói cigányoknál piros rongydarabkákat, vagy más+ színűt /megegyezés szerint/, melyeket az utmenti bokrokra, fákra kötöttek; A cigány lova nem volt megpatkolva; miután elhamvasztották a tüzet, a kocsival átmentek a hamun, s a keréknyom adta a jelet; stb.
9. A kaposzénjakabi oláh cigányok hétfői és pénteki napon, szerencsétlen napokról lévén szó, nem indultak el otthonról.
Szerencsétlenséget jelent továbbá az uttesten átszaladó macska, hasonlóan a menyétasszony.

Ilyenkor visszafordulnak. Ugyanezt teszik, ha hullaszállító kocsival találkoznak. Ám ha akasztott ember, férfi a halott, az szerencse. Nagyra értékelik az akasztott ember kötelét.

Szimón a fogat előtt menyecske nem mehetett el, mert szerencsétlenséget hozott.

10. Az idevonatkozó adatok csekély száma még nem teszi lehetővé a téma részletes taglalását, ám az adatokból kitűnik, hogy: pl. két házaspár egyazon községben az utcákat, ill. utcásorokat felosztja egymás közt.

Korábban gyalog, majd vonattal, busszal jártak házalná a telepiek, ma többen személygépkocsival, fogadott sofőrrel.

Ha beérnek egy faluba, először az utmenti kereszt-nél háromszor meghajolnak, vagy letérdelnek, háromszor keresztet vetnek, csak ezután kezdődik az árulás.

A Rippl-Rónai Múzeum /Kaposvár/ adatáira ill. hangarchivuma őrzi egy telepi cigány menyecske és egy magyar asszony alkuját.

11. Sz-imón a fiatal pár fejét hajnalban összeöntik, hogy házasságuk tartós legyen, "miná az ember kenyere", vagy a "kapavágás". Kaposszentjakabon a komák és a komaasszonyok kezét is összeöntik, most azonban nem vörösborral, hanem pálinkával.

- 73 -

Mivel témánk szerint a fogalom lényegtelen,
e jelenséggel a tanulmányban nem foglalkozunk.

12. A hathetes szigorú gyász enyhítésére /lásd később!/ Kovács Rupi Rudolf, a vajda közlései alapján: "1960-ban meghalt a nagybátyám..akkor hoztuk azt a rendeletet a fiával, Mátéval, hogy mi Magyarországon már minden két hétben borotválkozhatunk. Főzni, varrni, mosni, mosakodni is szabad a gyászig alatt. Szépnek szép a gyász, aki be tudja tartani, de mi ugye nem tudjuk be-tartani. Bejárunk a városba, meg itt Magyaror-szágon már más..."

Még érdekesebb a visszajáró halottal kapcsolatos "rendelet". A telepiek 1948-ban kihirdették, hogy a halott nem jár vissza! "Erdélyben még azt mondták, hogy hazajár. De itt már a nép művelődött, már nem hittek. Így azt mondjuk, hogy a halott már nem jár haza. Ha valamelyik halott hazajön, akkor azt a Jó Isten engedi el."

13. Kovács Rupi Rudolf, a vajda halála után a telepiek nagy gondban voltak, kit válasszanak vajdának./ 1983. szeptember 5./ . Az elhunyt legidősebb fia erkölcsi élete /elhagyta cigány feleségét és kislányát, most egy magyar lánnyal él együtt/, jellem-beli hibái /"félős" - halott édesapját nem merte megérinteni,.../ esélyét csökkentették, tekintélye

- megcsappant. A választás így a halott legidősebb férfitestvére, Kovács Domokosra esett.
14. Szimón a lány sokkal "kapósabb" volt, ha jól lopott. Hamarébb elkelt, tekintélye nagyobb lett ezáltal a nők között, de férje előtt is.
15. Az öregek idegen telepről, vagy közösségből /de fajtabeli/ érkeztek: pl. Ujvár /Nov^e Zámky/, Komárom /Komárno/, Guta /Kolárovo/, Naszvad /Nesvady/, Ggalla /Hurbanovo/.... környékéről.
16. Sztojka János /1943/ Szimő
17. Kovács Domokos /1930/ Kaposszentjakab -több konkrét példát is említ: "Itt van a Pupos! Ment a hitre polyára, a férje nem hitte. Meg is halt. Mert igazságos a hit! Ezen a Puposon két bűn is volt. Volt az idegené is, ezért Pestre ment a paphoz /az az idegen/. A Pupos nem-sokára meg is halt.
- Régen bizony volt ilyen féltékenység. Apámat is nagyon féltette anyám, ők is voltak hiten még a harmincas években."
18. Kaposszentjakabon Rostásék háromszobás lakásban laknak, ennek ellenére a legidősebb fiu mai napig a szülőkkel alszik egy szobában.
19. Kaposszentjakabon 1983-ban Kovács Rupi Rudolf

50.000 forintot fizetett fia menyasszonyáért.

Ha a házasság nem lép életbe, vagy a fiatalok "szétmennek", a visszafizetett összeg megduplázódik, ez esetben 100.000 forint. /Pontosan e visszafizetendő összeg mennyisége képezte a perlekedés tárgyát a vajda virrasztásán is/.

20. Változatosan főznek, csak az ételek izesítése tér el a magyarokétól. Kedvelt^{ek} a káposztafélék: savanyu káposzta, husos káposzta /ünnepi eledel/. Sok változatát ismerik a káposztás ételeknek. Keresztelőben, lakodalomkor még előszeretettel főzik a savanyu tüdőlevest ecetes-tojásos habarással. A husok közül a cigánypecsenye élvez elsőbbséget, de szívesen fogyasztják a töltött és egyéb sült husokat is. Kaposszentjakabon egyik alkalommal ottilétem alatt pl. kocsonyát főztek.
21. Lásd részletesen: Szapu M. , 1981.
22. A gyűjtés és a feldolgozás munkálatai 1979-től 1984. januárjáig folyamatosan történtek.
23. A vajda virrasztásán - 1983. szeptember 6-án -, a temetésen - 1983. szeptember 12-én - vett részt a gyűjtő, ahol hang- és fotóanyag is készült.
24. A szimői vajda halála utáni napokban érkezett csak a gyűjtő e cigány csoporthoz, de úgy, hogy már volt összehasonlító anyaga. Másrészt a gyűjtő is szimői származású, jól ismeri a helybélieket.

lölés, csak a szimóiek kivételek ez alól.

- 27. Rostás Máté /1923/ közlése
- 28. Kovács Domokos /1930/ közlése
- 29. Konkrétan a vajda halálakor is elhangzott az a kijelentés, hogy ha vért kapott volna, nem hal meg. A vér az életet jelenti. Egy kaposzent-jakabi cigányasszony egy magyar embertől kapott vért, akit később családtagként befogadtak, mert "egy vérük van". Lásd még Szapu M., 1981.é - Az erdő apját beleképzelik a fába. Az élő fát nem vágják ki, mert kifolyik a vére.

30. A cigányok vallásosnak tartják magukat, ám templomba csak ritkán mennek. A csatukai bucsu azonban nagy esemény a cigányok életében, így minden év szeptember 8-án összejön Csatkán a cigányság színe-java, ahol gyűlést tartanak, esetenként Franciaországból érkező cigány pap celebrálja a misét - nyelvükön/!/.
 Vallásukra nézve katolikusok, az adatok azt sejtetik, hogy egy ideig a görög-keleti vallás hatása is érte őket. Vallásosságuk kimerül a külsőségekben. A tételes vallás "szerítégeit" felcserélik: gyakori a személycsere az Isten és Jézus Krisztus esetében, vagy a mennyország kapujában is őrt állhat Szt. Péteren kívül Szt. József, de Szt. Vendel is.

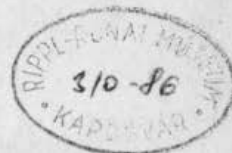
ember volt, kiváltsággal birt. Az ősök Török-
 országon keresztül érkeztek Erdélybe, a dédapa
 még tudott törökül. Az anyai nagypapa - Gránicsa-
 Szeázadoson lakott Erdélyben, s e familiában
 volt boltos, mészáros, hentes, rendőr, titkárs,..
 Az apa 1927-ben jött Kaposvárra.

- 41. Az ördögéről bővebben lásd a természetfeletti lényeknél
- 42. Az adatközlő rákérdezés után válaszol
- 43. pokolbeli szenvedések

31. Kovács Domokos /1930/ közlése
32. Bihari József Moresi, Szimó /1930/ közlése
33. Kovács Domokos /1930/ közlése
34. Sztojka Terézia Mäla, Szimó /1920/ közlése
35. Sztojka János /1943/; Sztojka József /1952/
szimói adatközlők közlése
36. "Épp úgy, mint a katonaságnál!" - szól közbe az
adatközlő lánya.
37. Az adatközlő lányának az egyik helybeli rendőr
mesélte, hogy látta a vajdát halála után a teme-
tő kapujában állni.
38. Kovács Domokos /1930/ közlése
39. ua.
40. Mócsi József magyar adatközlő szerint Rostás Má-
té dédapja, Majláth, görög-keleti vallásu, gazdag

-79-

97

51. Lakatos Györgyné Rádai Zsófia /1930/ közlése
52. Rostás Gyula /1955/ közlése
53. A halott legidősebb fájére elmulasztott a holttest ujjai közé pénzt tenni, ezért a ~~halott~~ hullaházban zsebkendőjével megtörölgette a halott arcát. Számára e zsebkendő jelenti majd a szerencsét /Kaposzentjakab!/
.
54. A halott szemére és ujjai közé nem tesznek pénzt.
55. Ellenkező esetben a halott magával viszi azt is, aki ruháit viselte.
56. A haját zsebre teszik és otthon tűzbe dobják, hogy a szél el ne vigye, mert az rosszat jelent. Gyakori a hajjal történő varászlás és rontás módja is.
57. Hivogatni csak lakodalomba szoktak. Előszeretettel vannak párhuzamot a virrasztás, a tor és a lakodalom között.
58. Szimón a vajda halálakor egyszerre kb. 200 fő virrasztott. Csak itálra a család kb. 6 000 koronát költött. A halott vajda számára kripta készült, a sirgödöröt szőnyeggel bélelték ki, oldalára csemraktak.
~~pétkerült.~~ A koporsót piros szalagokkal engedték le. A "jól értesült falubeliek" szerint a vajda temetése a családnak 40.000 koronába került.
59. ~~...~~ Kovács Rupí Rudolf, a vajda virrasztása
- 1983. szeptember 6.

- Itt mondok köszönetet kollégáimnak: Gáll Évának, Gózszy Gábornénak, Winkler Ferencnek, hogy segítségemre voltak a helyszíni gyűjtésnél, valamint Sási Jánosnak a genetikai táblázat elkészítéséért. / *A TANULMÁNYBAN KÖRÖLT KÉPEK GÓZSZY GÁBORNAK FELVÉTELEI.*
60. A páratlan szám mindvégig a szokásanyag fontos eleme.
 61. Az egymást váltó virrasztók szokása a kaposszentjakabi beás cigányoknál már általános gyakorlat.
 62. A családban két halott lesz.
 63. Ha valaki álmában tükörbe néz - halált jelent. Halált jelent továbbá pappal, meszeléssel, fekete színnel álmodni. Ugyanazt jelenti a kutya "tutulása", s ha valaki prüsszent. Ez esetben a ruhából egy darabot le kell tépnie, ugyanis a halott a közelben van.
 64. A gyűjtőt a halott "szívbeli jó barátja"-ként tartották számon a telepen. A legidősebb fivér gondoskodott arról, hogy a gyűjtő a saját és ne a közös italból kapjon a virrasztáson, "nehogy elvegye e italmennyiséget a halott elől".
 65. A legidősebb fiú Kis Rupi, az születési sorrendben őt követő Rekedt. A telepen született személyek születésüktől kezdve becenevet vagy ragadványnevet kapnak. Lásd néhány példát a mellékelt genetikai táblázaton!
 66. Szapu M.: Mesemondás virrasztáson. A mesemondás és a mesetanulás alkalmai a kaposszentjakabi beás cigányoknál. *KEZIRAT.*

67. A vajdabotot egy komáromi öreg vajdától kapta még az elhunyt édesapja. Régi pénzvetéssel - diszitett vajdabot volt. /Szimő/.
68. Kovács Rupi Rudolf, a vajda temetésének időpontja: 1983. szeptember 12.
69. Az első kortypt itt is a földre öntötték.
70. A zenekart Siklósról hozták, mert a telepiek szerint "igazi cigányzenekar" csak ott van.
71. A keleti temető Kaposváron modern halottas házzal felszerelt.
72. Így győződve meg arról, hogy a halott teljes értékű ember-e, a boncolást követően "nem hiányzik-e róla valami". E hiedelem a tulvilági képzetekkel kapcsolatos.
73. A cigányoknál is ismert az a hiedelem, hogy aki megfogja a halott nagylábaujját, nem fél majd a visszajáró halottól.
74. A zenekar - két hegedűs és egy nagybőgős.
75. A siratás, szalagon rögzítve, megtalálható a Rippl-Rónai Múzeum /Kaposvár/ néprajzi csoportja Hangarchivumában.
76. Néhányan földet is dobtak a sirba, bár néhány adat szerint a föld nehéz a halottnak.
77. Kovács Rupi Rudolf /1935/ közlése
78. Lkakatos Györgyné Rádai Zsófia /1930/ közlése
79. Kovács Györgyné Pintyi Katalin közlése